

АВРААМ ШФРИН

У СОВЕТСЬКІЙ КАТІВНІ

ІЗ СВІДЧЕНЬ ПОЛІТВ'ЯЗНЯ

В-ВО „СВОБОДА“

**У СОВЕТСЬКИХ
КАТИВНИ**

Printed in U.S.A.

Svoboda — 81-83 Grand Street, Jersey City, N.J. 07303

АВРААМ ШІФРІН

У СОВЕТСЬКІЙ КАТІВНІ
ІЗ СВІДЧЕНЬ ПОЛТВ'ЯЗНЯ

Видавництво „Свобода”
Джерзі Ситі — 1972 — Нью Йорк

Передрук спогадів друкованих п. н. „Із свідчень Ібрагіма”
у „Свободі” чч. 189-205, 13 жовтня — 5 листопада 1971.

Під кінець жовтня 1971 року редакцію „Свободи” відвідав незвичайний гість: передовий діяч світової акції в обороні переслідуваного комуністичним режимом жидівського населення ССРСР, сам дозголітній в'язень советських концентраційних таборів та предмет безнастанних переслідувань збоку советського режиму. Тільки рік тому йому пощастило вирватися з-під советської тиранії та виїхати до Ізраїля, де він тепер живе, поставивши за ціль свого життя поборовання народобивчого комуністичного режиму. В советських концентраційних таборах, як і опісля поза ними, він зустрічався і заприятелював з багатьма українцями і до багатьох з них має великий подив за їх відвагу і невгнутість.

Під час його відвідин в редакції йому поставлено багато запитів, і він на них відповів. Ібрагім — це ім'я, яке йому дали в концентраційному таборі, коли він із своїм другом-українцем студював індуську філософію. Він має закінчені правничі студії, і після приїзду у вільний світ йому пропонувано університетську катедру. Проте, він продовжує місію свого життя — поборовання диявольської комуністичної системи. Йому вже пощастило нав'язати зв'язки з різними групами, що мають таку саму мету. Пан Ібрагім говорить російською мовою, але розуміє й українську, вживаючи часто в розмові українські слова, навіть з української говірки. Його відповіді на запити, поставлені в редакції, записані на магнітофонну стрічку, з якої опісля зробив перепис уже в українському перекладі ред. Леонід Полтава. Деякі відповіді і твердження п. Ібрагіма, які — на нашу думку — могли б пошкодити тим, що перебувають в ССРСР, пропущено. З деякими твердженнями і, зокрема, висновками п. Ібрагіма редакція не погоджується. Проте, друкуємо ці свідчення п. Ібрагіма для інформації читачів та для їх власної оцінки.

РЕДАКЦІЯ

Ви поставили мені дуже багато питань, і я не знаю, чи зможу відповісти на них швидко. Вони дуже серйозні, а тому я спробую бути особливо уважним.

Розпочну з головного. Мені здається, що головним у поведінці совєтської влади в цей час у відношенні до людей, що населяють ССРСР, у відношенні національної політики в ССРСР, є стара випробувана метода: розділяй і пануй. Ця метода вже не раз себе виправдувала в минулому, і тепер вона безвідмовно допомагає большевикам керувати цією велетенською країною, в якій живе так багато національних груп і угруповань.

Я розпочну своє оповідання здалеку. Хочу навести вам один приклад з мого минулого. Мені довелося прожити десять років у совєтських концтаборах, політичних таборах. Я сидів так як жид, сидів за сіонізм, і бачив увесь жах існуючих там обставин, так би мовити, збоку, тому що більшість у таборі складалася з українців і росіян. Українці потрапили до таборів тому, що змагались із зброєю в руках, в основному на заході України, проти совєтської влади в повоснні роки, а росіяни потрапили — одні із власовської армії, а інші з усіх сторін Росії за нізачо.

Ось зібралась в зонах велетенська група в'язнів, розділена колючими дротами, а в кожній зоні по 5, по 4, по 8, по 10 тисяч людей. В Росії сиділи там у ті роки (я пробув у в'язниці з 1953-го до 1963 року), як ми рахували і як рахували на Заході, близько 20 мільйонів людей. І ось я сам був свідком, як влада через своїх співробітників у тасмій поліції КГБ настроювала одних проти других: росіян — проти українців, а українців — проти росіян.

Робилось це дуже примітивно. Ось оперуповноваже-

ний КГБ, за національністю українець, викликає до себе якогось впливового українського хлопця, знаючи, що думка тієї людини є ваговита, і її почують. Той уповноважений говорить: „Ось я українець, і мені просто жаль вас. Ви ж мої, сказати б, земляки, а росіяни на вас ножі гострять! Вони вас порізати хочуть, а ви, як дурні, сидите і навіть не готуетесь боронитись! Ми ж вас не зможемо захистити, коли в таборі почнеться різанина. А русаки відточують ножі !..”

І сидить той хлопець, слухає і в своїй душевній простоті не може ніяк вирішити: чи його дурять, чи дійсно є такий намір, а бійки в таборах були вже й давніше, він же про це знає, що якраз бились національні угруповання. І йде він від того оперуповноваженого повний сумнівів, і розповідає землякам: „Так і так, чи бреше, чи правду каже, алеж каже”... Хлопці сидять і думають, що їм тепер робити? А в цей час оперуповноважений росіянин викликає до себе впливового серед росіян в'язня і каже: „Що ж це таке? Мені просто соромно: українці вас різати хочуть, а ви, як вівці, як дурні, сидите і чухаєтесь! Що ж це таке? Мені ж просто соромно, як російській людині, за вас, за русаків”... І цей також іде до своїх земляків і оголошує: „Чи він бреше, чи ні, а все таки треба гострити ножі, не можна сидіти беззбройними”.

Ось так розпочинається виробництво ножів. Десь у робочій зоні дістають залізо, починають кувати, гострити. Звичайно, там сліdkують один за одним, отже росіяни бачать, що українці гострять ножі, і українці бачать, що росіяни гострять ножі. І кожний думас: „Таки правду сказав оперуповноважений, дійсно, вони готуються на нас напасти!” Таким чином той задум, як правило, цілком вдається.

Я сам був свідком не однієї такої різанини, коли гинули сотні людей. Вони гинули у мене на очах нізашо, лише як жертви провокації, безоглядної брехні, як жертви тієї брудної політики. Коли б в'язні були в таборах у ті часи об'єднаними, то, звичайно, совєтська влада відчула б, і то гостро відчула б на собі силу їхньої єдності.

У 1954 році, як ви знаєте, в таборах прокотилася широка хвиля повстань. Я був свідком тих жахливих подій. Жахливих тому, що советська влада розправилася з ними з допомогою танків, артилерії і чого завгодно. Всі ви знаєте про те, що було в Кінгірі, в Норильську. Так ось, коли б люди були об'єднані, то советська влада відчула б це на собі раніше. Але в таборах — навіть у таборах — люди йшли до єдності з великими зусиллями. Люди таки прийшли до єдності. У них в останніх роках вже не було цього антагонізму. У таборах тепер люди розуміють, що у нас є один спільний ворог, і цей ворог безумовно сидить у комуністичній партії: ворог — це апаратчики ЦК КПСС, які своєю політикою скеровують країну на її жахливий, страшний шлях.

Але на свободі далеко не всі зрозуміли цю ситуацію, і в СРСР зрізничкування між національними групами дуже велике.

Є ще одна випробувана метода у російських керівників, виправдана століттями. Коли в країні важко — недостача харчів, тяжка праця, взагалі тяжкі умови життя, то гнів народу скеровують, як завжди, в одно русло — в антисемітизм. І, на жаль, на превеликий жаль, це також, як правило, вдається. Люди накидаються на тих, що є в меншості і слабші. Переслідування їх — безкарне, божа влада не протестує проти цього, навпаки — до цього підштовхує. Це, з одного боку, допомагає заспокоїти хвилювання в народі, а з другого боку це, як сказано, річ безкарна, отже всі задоволені. Ось і тепер ми спостерігаємо, що в Росії за всяку ціну намагаються посіяти ненависть між українцями, які терплять від утисків Москви, і жидами, які не меншою, а напевно ще більшою мірою відчувають на собі ту важку руку.

Всі ви знаєте про події, які відбуваються в жидівському середовищі в Росії, — події, які викликають до себе загальну увагу. Жиди перші показали світові, що можна вийти на демонстрацію протесту проти советської влади; жиди першими показали своє внутрішнє і зовнішнє об'єднання, і подивіться, як це налякало владу! І вона, з

одного боку, постаралась налякати жидівську масу арештами, а з другого — постаралась вислати, так би мовити, зачинателів, і звільнитись від тих, хто стояв на чолі руху. І тому багато, дуже багато з руху, колишні, сказати б, керівники — опинились за кордоном. Тепер вони стараються пояснити тут існуюче в СРСР становище. Я не сказав би, що вони мають у цьому великий успіх, але все таки вони це роблять.

Я знову про табори. Пам'ятаю добре, що коли в'язні прийшли до єдності, дружба невеликої жидівської громади в таборі з українською стала досить тісною. Я особисто мав дуже дружні, теплі, справді сердечні стосунки з багатьма людьми, прізвиська яких вам відомі. Це такі люди, як недавно померлий, на мій превеликий жаль, героєм українського руху Михайло Сорока, якого я знав таким скромним, таким чесним, таким прямолінійним. Скільки років він просидів у тюрмах і там же загинув! А тепер там мучиться його дружина Катруся. Її особисто я не знав, але листувався з нею, бо знайомий з нею через її чоловіка. Вона просиділа вже яких 15 років у в'язниці у Владімірі, а тепер її перевезли в мордовські табори.

Була там також така людина, як Горбовий. Володимир Горбовий — це також один із героїв руху за звільнення України, адвокат, дуже солідна людина, яка поводитися в таборах з надзвичайно великою гідністю. Його неодноразово возили до Кисва, намагалися звабити різними подарунками, обіцянками, — привозили до нього родину, обіцяли гарне помешкання, добру працю, спокійне життя, — тільки відмовся від своїх переконань! Але ту людину годі було зламати! Це, безумовно, один із наріжних каменів українського руху.

Або візьмімо ще таку людину, як Іван Долішний. Він був тяжко поранений у тому бою, в якому загинув генерал Шухевич, і, коли далі не мав змоги битися, підклав під себе гранату й зірвав. Але він не помер, залишився живим, отакий живучий! І ось вони зібрали його „по частинах”, „підремонтували”, щоб мати змогу допитувати. І вони допитували його більш як півтора року, намагаючись щось

від нього довідатись. Звичайно, нічого вони від нього не витягли, він залишився твердим, але прибув у табір майже сліпим, калікою, інвалідом. Він був настільки чарівний, Іван Долішний, що мені важко й передати. Він був скромний, тихий і твердий, як алмаз, прекрасна людина!

Або візьмімо такого, як Грицак, Євген Грицак. Він потрапив до табору цілком молодим. Він був учасником повстанського руху, жив у селі, був досить простий чоловік, а в таборах дуже багато й пильно вчився і став інтелігентною, освіченою людиною. Він прославився під час одного з таборових повстань, коли став на чолі повстанців, які завагались і вже хотіли були здатись на ласку КГБ. Він їх підняв, повів за собою і став головою повстанського комітету (йому було тоді напевно не більше як 25 років від роду). Він повів за собою велетенський колектив ув'язнених, і вони боролись на смерть. Йому потім присудили найвищу міру — розстріл, який замінили на 25 літ.

Ми довго були разом з Євгеном Грицаком. Це надзвичайна людина! У ньому стільки внутрішньої сили, прямоти, розуму, вродженої інтелігентности, що я особисто можу тільки гордитись тим, що був з такою людиною в дружбі.

Тепер я перейду до іншого питання, що вас цікавило — це відношення на Україні до комуністів і до росіян. В загальному на друге питання я вже відповів: відношення до росіян — дуже погане, існує величезний антагонізм. Дуже часті на Україні випадки, коли українці на вулиці, в трамваях чи в метро демонстративно розмовляють по-українськи і відмовляються відповідати на запитання, звернені до них по-російськи. Кажуть, що вони не розуміють російської мови, і вимагають, щоб з ними розмовляли їх рідною мовою. Це, звичайно, демонстрація, це — протест, і протест добрий, бож вимога мати свою самостійність — завжди добра вимога.

Однак, я думаю, що треба було б зрозуміти, що проста людина в Росії в загальному терпить від комунізму так само, як і українець, бо так само, як українцеві не

доплачують 9/10 заробітної платні, так ї не доплачують і росіянинові. Щодо цього всі вони в однаковому положенні: над усіми стоять з палицями комуністи, які витискують з людей останні соки і які розуміють, що коли тільки ті палиці від них віднімуть, то вже сала з маслом їсти їм не доведеться, треба буде йти на працю — кінчиться їхня влада.

І тому комуністи дуже й дуже твердо тримають свої наладовані кулями палиці, і, не задумуючись, застосовують ці кулі. Ви знаєте про те, що було повстання в Новочеркаську, у Краснодарі, було повстання в Тімертау, у Казахстані, були страйки звичайні і італійські — сидячі, і все закінчувалось придушенням, вогнем. Комуністи не гагалися з такими речами.

Так ось, відношення до росіян, безумовно, антагоністичне. А відношення до комуністів — це вже інше питання. Я можу сказати, що в цьому питанні немає різниці між Росією і Україною. Як у Росії, так і в Україні, безумовно, властивимущих комуністів — ненавидять. Це глибока ненависть, вихована 50 роками недоживлювання, життям у трущобах; це ж 50 років понижування, хоча частково й не усвідомленого.

Але ви зрозумійте, скільки ж ненависти назбирується у тих нещасних жінок, які змушені 8 годин працювати на заводі, а потім по 2, 3 чи й 4 години стояти в чергах за хлібом, маслом, цукром чи крупами. Ви вдумайтесь, скільки в них ненависти, коли ось, наприклад, у 1969 році цілий рік у Росії по крамницях не було м'яса і ціни на ринку на нього страшенно підскочили. А згадайте роки, коли Хрущов довів до безхліб'я, коли в країні не було хліба, а це ж жінці треба годувати свою родину, вона має обов'язки супроти дітей і чоловіка. І ось вона плаче, ридас, бігас по місту . . . Колись ця страшна злоба вийде нагору, ті жінки колись рватимуть комуністів руками і зубами. Мені страшно й подумати, що чекає Росію в майбутньому. Так ось, люди в загальному до керівної верхівки відносяться з ненавистю, знають, що вони мають закриті розпридільники, що у них дуже висока зарплатня, а фак-

тично не заробітня платня, а просто гроші, які їм дають за те, що вони — нагорі, біля керми.

Треба все ж розуміти, що серед мас трудящих країни є дуже багато рядових комуністів, які не мають жадного відношення до влади. Вони вступили до партії під час війни, бо ж їм якось не випадало відмовитись, коли пропонували вступити; а дехто з них вступив у партію, знаючи, що партійний квиток, це, як кажуть, хлібна книжка: хто має партквиток, тому й працю дадуть кращу і вимагати будуть менше, отже щось можна виграти, а кар'єристів при важкому житті в країні дуже багато. Тому оті звичайні комуністи в загальному товчуться в середовищі людей і, на мою думку, до них немає в загальному такої підшкірної ненависті. Їх розуміють, що вони пішли до партії примусово, а може деякі навіть заздять, що ось той і той уже пролізли у партію, а мені не пролізти, розумієте? Тут же — питання життя, хто як виживе, треба вдуматись, як важко жити людям в СРСР.

Тому відношення до комуністів в загальному може навіть байдуже, а до властимущих відносяться з ненавистю. Думаю, що серед рядових комуністів багато є антисовєтчиків, бо їм більше як іншим доводиться щоденно брехати на різних зборах, і тому в них назбирується до партії ненависті може й більше.

Тепер перейдімо до так званих націонал-комуністів, себто скажу про українців, які вважають, що треба будувати комунізм, але тільки український. Я думаю, що між комуністами і тими націонал-комуністами взагалі різниці ніякої не існує. Всі вони одного дня разом повиснуть на одній мотузці. Це — перш за все егоїсти, люди без совісті, це ті люди, які рвуться до влади. Їм треба дорватись до жолоба, і вони вважають, що такий шлях — це шлях національного комунізму. Тоді ми, мовляв, поусуvasмо геть русаків, а самі станемо з палицею. Народ від того, звичайно, і на йоту не виграс й жити краще не буде. Тому я думаю, що вони нічим не відрізняються від тих, які сидять у Москві, і, звичайно, Україна не матиме при них життя.

Цікаве і складне питання відносно сили КГБ в СС-СР і взаємовідносин між КГБ і партійним апаратом. Перш за все треба розуміти, що КГБ — це не першоджерело совєтської влади, це — акулячі зуби цієї влади. І ось, створивши ті зуби, партійний апарат одного дня зрозумів, що вони почали вже впиватися у його власне тіло. Ні один член партійного керівництва не був уже поза небезпекою збоку КГБ. Сталін свого часу дав необмежену свободу дій своїм опричникам, і вони повністю користувались тією необмеженою свободою. Кожному відомо, що Сталін, коли вдуматись, вів дуже цікаву роботу: він руками Ягоди прибрав геть старих комуністів та інтелігенцію Росії, потім руками Єжова і нових енкаведистів прибрав геть Ягodu і тих, хто довершили той перший величезний злочин масових убивств; потім він покликав Берію — і Берія знищив Єжова і увесь його апарат, на місце якого прийшли нові люди. Таким чином нині навіть неможливо збагнути, хто ж саме робив спочатку злочини і як вони робились, бо потрібне знищення апарату КГБ — це цілком явний факт. Потім Берія дістав абсолютну владу в ССРСР, і Сталін, який боявся власної тіні, довіряв Берії. Той робив, що хотів, і в той час апарат ЦК відчув, що він також у небезпеці. Всі знали, що арешти можуть відбуватися буквально в кожному місці, зокрема в ЦК КПСС. Тоді виник величезний антагонізм між КГБ, апаратом ЦК, прокуратурою та міліцією, бо КГБ діставало величезні гроші для своїх співробітників, мало повно привілеїв, а до того ж могло будь-кого заарештувати. Звичайно, тому їх боялись, а багато їм і заздрило, намагаючись пролізти на службу в КГБ. Щоправда, то були недалекозоті люди, бо вони забували, що кожне наступне КГБ завжди ліквідує попереднє КГБ.

Що там діється тепер? Після того, як помер Сталін, чи його „померли”, як розправилися з Берією, котрого боялися, як вогню, в Москві вже не дають такої сили до рук КГБ, вони стараються тримати КГБ немов на повіді у ЦК партії, а контролювати секретний апарат — це дуже складна річ, бо в загальному ЦК партії живе дуже відмежовано від простих людей.

Коли хтось потрапляє до ЦК, то він відгороджується від простих людей такою кількістю огорож, що ви собі цього й уявити не можете! Він уже не їздить у метро чи в автобусі, з ним уже не зустрінешся в ресторані, він уже не буває в крамницях, в кіно, в театрах, у них все своє, окреме, вони виключно у своєму середовищі, як ті павуки в горщику, і зайняті наглядом один за одним та сварками всередині апарату. Вони настільки втрачають зв'язок з зовнішнім середовищем, що я, наприклад, коли зустрічався з людьми, що мали до них відношення, то чув розповіді, які виявляли, наскільки ті люди — котрі кажуть, що в них трудовая влада комуністів, — відриваються від тих, ким керують. Ці люди коли в них зіпсувалось авто, не знають, скільки коштів квиток у метро чи в трамваї, і на них дивляться, як на божевільних.

Траплялись випадки, коли члена ЦК затримували, підозрюючи в ньому закиненого шпигуна, бо він у метро запитував, скільки коштів проїзд. Люди вважали, що перед ними не совєтський громадянин, а підозріла особа і відсилали його в міліцію. Траплялись й інші випадки. Наприклад, я знаю випадок, коли секретар Московського міського комітету партії скликав до себе торговельних робітників і страшно до них кричав: „Мерзотники! Я ходив два дні по Москві (уявіть собі, який „героїзм“: він ходив два дні по Москві!) і в жадній крамниці не міг знайти картоплі і капусти!“ Він, розумієте, довідався на 50-му році революції, що в СРСР постійно бракує картоплі. Кожна домашня господиня знає про це, а він аж тепер довідався!.. Ось такі випадки... Не даремно розповідають там таку сумну анекдоту. Коли Хрущова скинули з хлібної посади, то його дружина пішла наступного дня до крамниці, повернулася і заявила: „Ти тільки подумай, Нікіто! Минув лише один день, як тебе скинули, а я вже не змогла знайти в крамниці кав'яру!“ Кожному москвичеві зрозуміла ця анекдота: кав'яру в Москві у крамницях дістати неможливо за жадні гроші, — це продукти не для москвичів. Кав'яром годують лише

чужинців, а звичайний громадянин його вже не бачив не знаю, скільки років. Мені здається, що повоєнна молодь навіть не знає про його існування.

Отакій відрив від людей диктус, створює владу для КГБ. ЦК не може діставати безпосередніх відомостей про життя від самих людей, а бере їх з джерел КГБ, а КГБ дає справоздання, які для нього вигідні. Тому, думаю, часто йде дезінформація з КГБ до ЦК для того, щоб ЦК дало ту чи іншу вказівку і більшу владу для КГБ. Це, сказати б, використання влади з метою одержання ще більшої влади. Однак, звичайно, не можна порівняти сучасного КГБ з тим, що було в часах сталінського самоуправства.

Треба пам'ятати ще одно: в ЦК існує багато угруповань. Наприклад, є поділ на „правих” і на „лівих”, так би мовити — на тих, які вважають, що треба тримати дуже гострий курс, і тих, які хотіли б тримати м'який курс. Тому КГБ змушене маневрувати між цими вимогами членів ЦК і достосовуватись до їх думок. А це викликає ускладнення в праці самого КГБ, бо там дістають, то одні, то другі вказівки, і нема твердої, скеровуючої руки.

Візьмімо для прикладу розвиток в Совєтському Союзі нашого, сіоністського руху, і візьмемо розвиток демократичного руху як в Росії, так і на Україні. Я думаю, що від самого початку в КГБ знали про наш рух і напевно інформували ЦК, нібито цей рух великий і потужний. Але, на мою гадку, напевно переборщили, намагаючись дістати від ЦК широкі уповноваження на арешти. А в ЦК погляди розділились: „ліві” були проти застосування широких репресій, а „праві” — за такі репресії. Тому КГБ очікувало, коли ж йому нарешті дадуть команду: „Кусай!” Доки цієї команди не було подано — наш рух зростав, і одного чудового дня КГБ з жахом побачило, що це дійсно рух, що це не одиниці, що треба вже арештувати сотні людей у кожному місті.

І тут вони, на мою думку, знову зробили помилку, бо інакше ніяк не можна зрозуміти, чому нас не вярештували на самому початку. Побачивши, припускаю,

що рух росте, вони зчинили в ЦК паніку, мовляв, тепер уже треба тисячі людей заарештовувати. І знову поділились погляди між „правими” й „лівими”, розпочались суперечки, і це було нам на руку. А нині, коли вже дійсно в русі є тисячі й тисячі людей, вони приходять до половинчастих рішень: висилають із СРСР провідних діячів жидівського руху і заарештовують другорядних людей для того, щоб залякати масу. І з страхом бачать, що не досягають мети, бо рух зростає, у нього вже дуже міцне коріння. Одночасно вони з жахом бачать, що рух зростає на Україні, зростає в Росії, і нині вже підросла дуже відважна молодь. Досвідчені люди добре розбираються у совєтському кодексі і встановлюють, які дії можливі, щоб не порушувати закону, а використовувати букви закону на користь демократичним елементам. Таким чином люди добиваються від тієї бюрократії, бюрократичними методами, небувалого успіху.

Існує в СРСР така організація, як ви знаєте, до якої належать Сахаров, Челідзе і Цукерман, що приїхав до нас до Ізраїлю. В ній цілком одверто обговорюється незаконність тих чи інших дій уряду. Така організація не проіснувала б за Сталіна й хвилини: усіх її членів заарештували б і розстріляли, і ніхто не знав би, що їх розстріляли.

Я особисто добре знайомий, як з російським національним антикомуністичним рухом, так і з українським антикомуністичним підпіллям. Певна річ, не можна говорити про організоване підпілля, яке існувало б за принципом, що був за царя-батюшки. В царській Росії можна було творити партії з статутами, членськими внесками й подібними дитячими методами, а нині це неможливо. бо КГБ тебе заарештує наступного дня. Тому таких чітких, організованих форм немає. В загальному це від нас узяли таку розпливчасту форму і демократії в Росії, і хлопці на Україні. Ми, коли працювали, не мали якоїсь партії, статуту, — у нас просто був зв'язок одного з другим, а дружній зв'язок ніхто не міг назвати партією, але вона була не менше дійовою, ніж партія.

І ось такий дружній зв'язок діє і в росіян, і в українців, і в жидів по нинішній день. Це дає їм змогу бути дуже гнучкими, оперативними і не потрапляти до лап КГБ.

Було б, звичайно, добре, щоб наші дружні, товариські, теплі зв'язки з українцями того підпілля і з російськими хлопцями з демократичного руху перейшли в масу, до населення ССРСР. Думаю, що коли такий день настане, то це буде останнім днем для комуністів на території тієї нещасної, величезної країни. Я вже говорив, що для комуністів найбільша небезпека — це об'єднання людей. І думаю із найважливіших завдань тепер тут, перед вами, людьми на волі є: дати змогу зрозуміти людям в Україні, людям вдома, на Батьківщині, що їхній рятунок — не в ненависті до інших націй, а в об'єднаній боротьбі з іншими національностями проти комуністів, які не дають жити всім національностям, включаючи й росіян, і татар, і чеченців, і литовців, і інгушів, і естонців, і узбеків, і казахів, і кого лише хочете. В загальному росіяни подібні в цей час, коли говорити про пригнічення, до тих, хто пригнічує і сам є жертвою пригнічення. Тому не треба вважати, що весь російський народ пригнічує інші народи. Це помилково. Пригнічує дуже мала керівна верхівка, яка тримає в одній руці батіг або пістоля, а в другій — пряника.

Я хочу вам сказати, як у нас у концтаборах прозивають людей, які живуть на свободі. Говорять так: „Він живе на безконвойці, у великій зоні”, тому, що насправді вся Росія це велетенський табір, обнесений колючим дротом. І дійсно, люди, які живуть на свободі, таки й на „безконвойці” — себто ходять без конвою. На такій „безконвойці” й перебуває населення Росії. Людей на „безконвойці”, з одного боку, тримають під загрозою, що їх „законвоюють” ,себто відшлють у табори, а з другого — кожному з них обіцяють якийсь пряник. Одному — платню „путівку” до санаторію, іншому — пасажирське авто, третьому, якщо займає важливіший пост, — помеш-

кання в Москві, високу зарплатню. Отак вони й змушують людей іти потрібним їм шляхом. Але хто змушує? — дуже мала група нагорі.

Можуть мене запитати: як же це так, що мала група керує мільйонами? Звичайно, це питання переходить тему нашої розмови, це питання соціологічне, але і його можна якоюсь мірою обговорити. Я думаю, що кожен із вас знає таку істину, що порядні, добрі люди на землі роз'єднані, не відчують ліктя другого, живуть відокремлено. А негідники негайно об'єднуються, вони один одного пізнають по запаху, відразу ж відчують, на кого можна покластись, бо він такий же самий негідник. Вони створюють бандитську зграю. Це можна було спостерігати — в поменшому розмірі — у таборах, де бандити й мерзотники часто об'єднувались і захоплювали владу, а порядні люди, хоча були у величезній більшості, ходили пониженими, і у них відбирали останній шматок хліба оті негідники з ножами, які відчували свою силу.

В загальному те саме відбувається і в країні, лише в більших розмірах. І ось що цікаво: я спостерігав не раз, як оті негідники нагорі готують собі наступників, при чому психологічна аналіза у них розвинена дуже високо: вони вибирають собі таких, що здібні на підлість, на вбивство, на продаж власної совісти, і таких забирають до себе на працю, в апарат комуністичної партії, і дуже швидко висувають вгору. І такі люди — 25-30 років — розуміють, що влада перейде до їхніх рук, і чекають, а покищо являються гідними помічниками й охоронцями тих негідників, які стоять вгорі. Таким чином бачимо роз'єднану порядну більшість і об'єднану нахабну верхівку, яка керує з допомогою сили. На жаль, усе дуже просто, грубо і ясно.

Тепер я хотів би сказати вам про те, що не я один, а всі ми там, в ССРСР, обговорювали. Нам усім здавалось, а тепер мені вже не здається, а я переконаний у тім, що Заходові загрозусь страшна небезпека від комунізму. Ви тільки подивіться, як та влада, яку обманом, силою і безоглядністю захопили в Росії большевики і яка була спо-

чатку дуже слабою (а їй Захід дозволив стати сильною), перехлюпнулась через кордони. Тільки гляньте на мапу світу, і стане страшно. Половину Європи вони вже проковтнули? — проковтнули і не вдавились.

Погляньте на схід: Корея — у їх руках, Сахалін у Японії відняли, Курільські острови — відняли, Монголія цілком у їхніх руках; їх лапи простяглись і до Китаю, але, слава Богу, там вони не поділилися з комуністами, і там існує ворожнеча. Але подивіться, вони ж уже стоять двома ногами в Індії, вже влізли до Цейлону, до В'єтнаму, вони вже й поруч із вами — на Кубі. А пригадайте, що зовсім недавно вони прийшли до влади в Чіле. Правда, в Чіле вони ще намагаються показувати світові, які вони добрі. Але поширювання отих „хороших” продовжується. І по-моєму, найстрашніша річ у тому, що комуністи збагнули, що їм треба йти вперед, використовуючи слабкі сторони Заходу. А однією із слабких сторін Заходу є те, що він вірить у, так би мовити, інтелігентну зовнішність.

І ось комуністи навчилися носити фракки, смокінги, гарні краватки, ляковані черевики, вони їздять у розкішних автах, розмовляють доброю англійською мовою, словом — великосвітські люди, яких можна пускати на дипломатичний равт, і вони там нікого не вилають. Правда, трапляються такі, як Хрущов, який бив черевиком по столі в ОН, але трапляється це зрідка, а назагал це „люди інтелігентні”, „добрі люди”. І ось вони стараються, і то з успіхом, показати всьому світові, що комунізм — змінився, що він тепер не такий, як був, що з ними можна мати справу: можна торгувати, можна розмовляти, вони нікого не вбивають. А насправді під тими смокінгами приховані злочинські пістолі й ножі! Насправді ті негідники, що усміхаються на дипломатичних равах, здібні на найбільші злочини. Вони, звичайно, не спиняться ні перед чим, як тільки буде найменша змога захопити владу в Америці чи в іншій країні. Мені Захід нагадує безтурботну родину, яка лягає спати з відчиненими дверима в бандитському районі, не здаючи собі справи з того, що

бандити стоять за рогом, що вони приготували пістолі, кастети, ножі і тільки й чекають на те, щоб у домі затихло.

Тут, на Заході, не усвідомляють яка страшна небезпека висить над головою, бо Москва використовує найменші щілинки. Ви подивіться, якими дивними й страшними шляхами комуністи влазять тут до людського довір'я. Ось вони створили — це цілком явно їхня робота — так звану Нову Лівицю. „О, що ви, — кажуть вони — ми не комуністи, ми нові ліві”. Вони можуть назвати себе завтра бог-зна як ще, але вони самі і через них лізуть комуністи. Цього ще багато людей не усвідомлює, але в СРСР, здалеку нам добре видно, як комуністи діють через двері, що звуться „Новою Лівицею”. Я цілком переконаний, що вони інспірують тут і „Чорних Пантер”, я думаю, що від них іде багато нюансів, які ви тут спостерігаєте.

Ось, наприклад, до СРСР дійшов рух „гіппі”. Так, в СРСР є „гіппі”, але вони там дуже свосередні. Ті „гіппі” ніяк не подібні до цих, в Америці, але й їх використовує советська пропаганда, яка каже: ну, що ж, у нас дуже подібне життя, ось у вас молодь невдоволена — і в нас молодь невдоволена, у вас є „гіппі”, і в нас є „гіппі”. І Захід дійсно думає: „Так, СРСР таки справді нормальна країна, з нормальним життям”, і цілковито не розуміє того, які зміни тепер відбуваються в житті советської молоді.

Дитина в СРСР виростає з батьками в одній кімнаті, і про це не треба забувати. В СРСР тільки тепер почали з'являтися, і то в малій кількості, пристойні родинні помешкання. А звичайно родина живе в одній кімнаті, і то ще в кращому випадку, а взагалі — це спільні мешкання, розділені на кімнати клітки. Дитина спить поруч із батьками, спостерігає їх з дня на день, з хвилини на хвилину, вона чує, як батько, вернувшись з партійних зборів, проклінає комуністичну партію, в якій він є членом; чує, як він з матір'ю говорить про владу. Дитина все це вбирає в себе.

Та ось наступає день, коли в дитини виявляється непошана до батьків. Вона вже не вважає батьків за авторитет, за своїх провідників. Від того моменту вона розпочинає шукати власного шляху. Дуже багато молодих людей в СССР кинулись у розпусту, стали наркоманами, але не від пересичення, як в Америці, а тому, що хочуть втекти від важкого життя. Підсоветські хлопці й дівчата йдуть в „гіппі“ не тому, що втомилися жити в гарних квартирах, а тому, що вони відчують себе серед них вільними від брехні, якою просочене все довколишнє життя. Є дуже цікавий вірш Вознесенського, — на ці слова співає пісеньку знаменитий російський бард Александер Галіч. Він співає:

Спрашивайте, мальчики, спрашивайте,
Спрашивайте, мальчики, отцов,
Спрашивайте, как и почему?
Спрашивайте, мальчики, отцов, —
А папаша режет ветчину
И не отвечает ничего.
Спрашивайте, мальчики, спрашивайте,
Спрашивайте, мальчики, спрашивайте,
Спрашивайте, мальчики, отцов!

Оце вам такі обставини: хлопець чи дівчина запитують батька, а він не може відповісти, він наскрізь забрехався. І ось тоді той хлопчина чи дівчина йде кудись набік, і тоді всяку владу над ним втрачають і суспільство, і батьки.

Отже, я думаю, що в усіх цих нюансах варто було б інтелігенції на Заході розібратись. На наш сором, на Заході більшість інтелігенції підтримує отих лівих. Ох, коли б ви знали, скільки людей в СССР проклинають таких, як Сартр, як Бертран Рассел, Лакент, таких, які претендують на те, що вони — світочі розуму. А насправді — це ніщо, це люди, які в собі не розібрались і інших збивають спантелику. Вони підтримують ліву течію і завдають величезної шкоди Заходові. Вони цілуються з комуністами, у своїх творах вихваляють комуністів, вони в товаристві, в газетах заявляють, що в загальному СССР

чудово живе. Ну, ми то знаємо, звідки у них такі відомості. Ми знаємо, що коли приїжджають чужинці в Советський Союз, оті ліві чужинці, то перед ними виставляють таке потьомкінське село, що вони із своїми слабкими мозками ніколи в тому не розберуться.

У Советському Союзі так навчилися обдурювати, що це вже ввійшло в плоть і в кров; це робиться так природньо, що той, хто дурить, вже навіть не дуже заважусь, що дурить. І так у приїжджих в СРСР складається враження, що там назагал усе добре, що коли є окремі незадоволені одиниці, то це пояснюється певними причинами, а причини для них знаходять. І так, СРСР, мовляв, живе як нормальна держава. І ось вони повертаються звідти і дурять людям голову советським балетом, цирком, чудовими ресторанами, першокласними готелями, багатими колгоспами й колгоспниками, героями СРСР. „Ну, що ви, — кажуть вони, — СРСР чудова країна! Вона на піднесенні, і ми повинні дружити з нею”.

Я не знаю, хто тут перший, а хто другий, але в загальному дипломати Заходу йдуть на тому повідку. Чому на повідку? Тому, що вони намагаються дипломатичним шляхом вирішувати якісь питання з Росією, і забувають просту істину, що ні одна хоч трохи розумна людина ніколи не сяде за стіл грати в карти з шулером, знаючи, що коли вона чесно гратиме, то шулер її обіграє. А дипломати сідають за стіл розмовляти з комуністами. І ось ми бачимо, як впродовж 50 років їх обігрують, а вони з виглядом переможців роблять гарну міну при поганій грі. Ось, наприклад, тепер ми бачимо, що Америка збирається розпочати дипломатичну гру з Китаєм. Звичайно, життя покаже, хто має рацію, хто ні, але я цілком переконаний, що комуністи обіграють Ніксона, обов'язково обіграють, бо Ніксон це людина, вихована Заходом, він має свої погляди на право, на мораль, на совість. А в тих, хто буде з ним грати, немає ні совісті, ні моралі, ні честі.

Тут, на Заході, зовсім не враховують психологічної сторінки розвитку характеру СРСР. Коли б задумались над тим, що кріпачина і постійне пригнічення витво-

рили там культ сили, поклоніння перед силою, то може б це допомогло західнім дипломатам зрозуміти, що Москва ніколи не піддавалась на переконування, а підкорялась тільки силовим ударам, і силовий удар завжди сприймала не з ненавистю, а з пошаною. Пошана перед нагасм, пошана перед кулаком в СССР глибока.

Можу розповісти вам про надзвичайну подію, коли впродовж шестиденної, блискавичної війни Ізраїль розгромив арабів, — все таки два мільйони з половиною проти ста мільйонів. Тоді можна було б сподіватись в СССР вибуху ненависти проти отих жидів, бо всі ж там чудово знають, що араби користуються зброєю із СССР і що всі арабські військові частини перебувають під командуванням російських старшин, що російські фахівці запускають ракети, а російські пілоти водять літаки. Всі знали, що під час шестиденної війни загинуло багато фахівців із СССР і військових людей: багато жінок дістали повідомлення, що їх сини чи чоловік загинув „під час маневрів”. І ось, не зважаючи на те, що вдарено фактично по зубах Совстському Союзу і перемога зброї Ізраїлю була перемогою над совстською зброєю, ми не не раз чули від простих людей: „От молодці жида, оце так дали!”

Ви розумієте у тих висловах звучала повага до сили. І коли б це розуміли дипломати Заходу, то вони збагнули б, що лише двічі їхня дипломатія виграла, а саме під час Тайванської кризи і під час Кубинської кризи, коли збоку Заходу була проявлена сила. На нахабство росіян, які йшли „ва - банк”, Америка відповіла конкретно військовою підготовою і дала зрозуміти, що вона припинила жарти й переходить до атаки. Пригадайте, як СССР у першому і в другому випадку негайно ж здав свої позиції. А тепер, коли Захід веде себе так слабо у відношенні до Москви, вона знову нахабніс і щодня захоплює все нові й нові позиції, бо їй притакують не дають по руках, бо вона чуж слабість свого противника.

Я пропустив ще два моменти. Перший із них це те, що так звані ліві користуються на Заході всіми правами вільних людей і використовують свободу проти демократії. З одного боку, вони підрубують гілку, на якій і самі сидять, а з другого — віддають демократію в руки тих, хто її знищить, як тільки прийде до влади. Я думаю, що ви розумієте, але народ не розуміє, що коли комуністи хоч на один день прийдуть до влади, то наступного дня їх уже не виженеш — це не ті гості, які сідають за стіл на годинку. Якщо тільки вони діпнуться до влади, то передусім почнуть ліквідувати фізично всіх інакше думуючих. Просто розстрілюватимуть. Тут цього не розуміють. А потім, коли розстріляють більшу частину інакшодумуючих, то з рештою вже дадуть собі раду, і тоді вже засядуть серйозно і надовго.

Дуже часто на руку комуністам в ССРСР діють тут ті, кого й лівими важко назвати. Ось мені вже тут, у З'єднаних Штатах, розповіли про один дуже цікавий випадок. У Тан, генеральний секретар ОН, готував до століття з дня народження Леніна, себто рік тому, промову. А в тій промові були слова про „гуманізм" і „велич" Леніна, „великого державного діяча". Довідавшись про підготовку таких урочистостей в ОН, деякі люди виступили з протестом на адресу У Тана. І тільки тоді він збагнув, що його промову сприймуть кепсько. І її не виголосив. Але він її готував, і вже це говорить про те, наскільки глибоке тут проникнення комуністів. Адже, щоб назвати Леніна гуманістом, людиною совісті, треба зовсім не знати тієї людини. А це ж була одна із найстрашніших особистостей в історії, яка не визнавала ніяких принципів і свідомо йшла шляхом терору з першого ж моменту, як тільки прийшла до влади.

У зв'язку з цим випадком розповім, що діється з тим іменем — Леніна — в ССРСР. Коли підготовлялись відзначати століття з дня його народження, то совєтські пропагандивні установи зробили найбільшу помилку, на яку вони тільки здатні. Вони впродовж приблизно півтора року не скидали прізвище Леніна з газетних шпальт, радіо

і телевізійних передач. На всіх зборах починали й закінчували іменем Леніна. І кінець-кінцем викликали у людей таку ненависть до Леніна, що жадна агітаційна кампанія в країні, яку провадять антисовєтські елементи, не могла б мати більшого успіху! Вони добилися того, що ім'я Леніна в СРСР тепер це неначе засіб на блювання.

Раніше годі було почути анекдот про Леніна. Можна було почути про Сталіна, про Хрущова, про совєтську владу, але ім'я Леніна — це було щось таке, святиня не святиня, щось недоторкальне. Всі казали, що ось за Сталіна було погано, а коли б був Ленін, то було б і життя інакше. І ось довели людей тією кампанією до того, що в людей Ленін пішов горлом, і святиню — розтоптали. При тому розтоптали так, що ви й уявити собі не можете. Тепер по СРСР розгулює ціла серія анекдотів про Леніна. І що характерно: анекдоти про совєтську владу, про Сталіна чи Берію завжди пронизані якоюсь ніби пошаною до сили, а анекдоти про Леніна страшенно брудні. У них він обов'язково фігурує або з проститутками, або займається онанізмом, або хворіє на сифіліс. До того ж все це робиться з особливою злобою, мовляв, ось останнє, що ще в нас було — розтопчемо і затовчемо у багні.

Ті анекдоти розповідають серед молоді, в студентському середовищі. При тому є вже й своєрідні фахівці в кожній середній школі і в інституті, які вміють наслідувати особливості мови Леніна: його гаркавість, його специфічні вислови, відомі з промов. І все це робиться під такий регіт слухачів, що дійсно доводиться тільки дивуватись. Насправді ж дивуватись нема чого. Ленін був довгі роки якимось „табу”, і тепер, коли вже його топчуть, то топчуть із насолодою.

Ще одна фігура була недоторкальною: борець за совєтську владу Чапаєв. Це був народний герой, і до нього ставилися з великою пошаною. Він увійшов в історію революції, як дуже чиста особистість. Він і справді був свого роду представником російського народу. І ось, уявіть собі, що в СРСР за останні місяці з'явилися анекдоти про Чапаєва. Його малюють в цих анекдотах цілковитим дур-

нем і нікчемою. Ці анекдоти вже виповнені не брудом, а глупотою Чапасва. Ну, ось, наприклад, звертається Чапасв до свого адьютанта Пстьки: „Ось, Пстька, війна закінчиться і я відкрию консерваторію!” — „А що, Василю Івановичу, музику любиш?” — „Та ні, Пстька, я люблю консерви!” Розумієте, сам анекдот настільки дурний, що з цієї дурноти й смісся. Так особу Чапасва виставили тепер на посміховище, і не залишилось до нього ніякої пошани, ніхто його не вважає за героя. І це знову ж таки могутній удар по внутрішньому стану совєтського обивателя. Це вибибання із совєтської людини останніх решток віри в совєтський режим.

Тепер хочу розповісти вам кілька фактів про поворотців. Це цікаво, як відноситься совєтська влада до людей, які перебували за кордоном і, захворівши на ностальгію, повернулись до ССРСР. Як правило, їх зустрічають дуже добре: влаштовують у чудовому готелі, оточують увагою, і роблять це, звичайно, з однією метою — їх хочуть показати кореспондентам закордонного радіо й преси. До них їх возять, їм демонструють і, одночасно, починають їх „обробляти” на пресових конференціях.

Крім того, їх викликають у відповідні урядові установи і пропонують спочатку м'яко, що ось, мовляв, ви совєтський громадянин, ви повинні допомогти нам викрити ту неправду, що вас оточувала на Заході, і тому ми вас прохасмо виступити й розповісти про все це людям тут. При тому натякають: „Ви ж розумієте — ваше повернення зв'язане з певними наслідками, і від вас залежить, як складеться ваша доля. Ви повинні розуміти, що самі повинні будувати ваше життя”... — Слабі люди звичайно капітулюють, і їм дають текст виступу, який вони повинні прочитати на пресовій конференції. З того моменту вони стають зброєю в руках КГБ, обливають поміями країну, в якій жили довгі роки і користувалися всіма благами свободи та демократії; розповідають, як їх там пригнічували, принижували, кривдили, як вони там голодували, ходили обідраними, жили в халупах.

Так тривас неділю, дві, місяць, два, поки та людина всім не набридне, поки її виступи не втратять сили. Тоді, як правило, її відсилають кудись подалі на місяць, іноді на півроку, бо все таки кореспонденти із-за кордону зможуть поцікавитись, де вона перебуває — і тоді її привезуть і покажуть. А потім 90% із 100 таких людей заарештовують і відсилають до таборів. Така була доля, досить голосна, Голуба, який у 1962 році повернувся був в СССР із Західньої Німеччини. Та це була нікчемна особа, тож немає чого й дивуватись, що КГБ його швидко опрацював. Скільки він вилив помий на Європу, на людей, які його тут так щиро вітали! А потім одного дня він з'явився в нашому таборі, в Потьмі. Приїхав в елегантному убранні, в новому плащі, ну, його, скажу відверто, земляки-українці відповідно й зустріли: показали йому місце в бараці не на нарах, а під нарами і вибили як слід за ту його поведінку.

Багато таких туди прибувають. Так, я бачив студента, який закохався був у якусь дівчинку в Швеції й залишився, а коли вона розлюбила його — повернувся. Бачив грузинського князя, який прожив більшість свого життя у Франції, а потім захворів на ностальгію й повернувся, та ще й привіз із собою своїх дітей — і всі вони цілою родиною потрапили в табори. Так, за нізачо, нібито розповів антисовєтський анекдот, а насправді він нічого такого й не розповідав.

Таких людей там дуже багато. Пригадую один страшний випадок з таким Нестеровим. Він був кінорежисером в Англії, ну, роками жив там, а по війні вирішив, що треба допомагати Росії, мовляв, Росія в біді. Почав слати гроші (він був дуже багатою людиною) і його совєтське посольство стало намовляти поїхати, відвідати свояків. „Ми — заявили йому, — вам допоможемо, і все буде дуже добре“. Нестеров погодився, поїхав, його заарештували просто в порту в Ленінграді. Я його зустрів уже на Сибіру, в Тайшеті: внаслідок побиття в КГБ у нього були спаралізовані ноги і він був у жахливому становищі. Через рік-два після нашої зустрічі помер у таборі.

Доля таких людей страшна, бо вони ж бачили Захід, вони знали, що таке свобода і, потрапивши в СРСР, звичайно, заламувались і не витримували.

Бачив я дуже багато вірмен, які приїхали на заклик: „Повертайтеся, вірмени, на батьківщину!” Ті люди, прибувши додому, побачили, в яких умовах вони будуть змушені жити, і почали кричати, що хочуть назад до Франції. Тоді їх почали заарештовувати й відсилати до таборів.

Бачив я кілька осіб, що повернулися з Канади — українців. Вони, потрапивши до таборів, рвали на собі волосся, плакали, але з таборів на свободу не так швидко потрапили.

Всі такі люди розуміють — але занадто пізно, — ностальгія, яка їх охоплює за кордоном, це оправдане почуття, але воно хибне: бо можна любити свою країну, можна тужити за нею, але не можна повертатись до режиму, який тебе обов'язково знищить.

Мене часто на різних зустрічах запитують: чи потрібні активні дії, чи треба допомагати тим, які ще муляться в СРСР?

Коли я чую таке запитання, то з жахом усвідомлюю, наскільки тут, на Заході, люди, навіть кровно пов'язані з Росією, з Україною, з Білоруссю, з Литвою, з жидами чи з татарами, не розуміють ситуації, яка існує в СРСР. На тій території є дуже багато людей, які прагнуть, в першу чергу, позбутися совєтського режиму, а подруге — вирватися із тих страшних, залізних обіймів, у які вони потрапили. Тому кожний із них з вдячністю, з радістю сприймає кожну активну дію з-за кордону, скеровану їм на допомогу.

Люди, які перебувають тут, у вільному світі, повинні пам'ятати, що кожна активна дія на Заході допомагає звільненню людей в СРСР. Я думаю, що кожному зрозуміло, що зробити з людини скривдженої, несміливої, пригніченої хоробру, відважну людину можна тільки прикладом. Слова, звичайно, мало допомагають. Якщо ви будете кричати про відвагу, а не будете діяти, то це будуть сприймати в СРСР не як позитивний, а як нега-

тивний факт. Це дуже просто пояснити: народи в ССРСР втомилась від демагогії, втомилась від промов — ніхто там не вірить на слова. Тому, якщо хочете навчити ваших братів відваги й активної боротьби, ви повинні звідси показувати на прикладах, що ви дієте. Кожна дія звідси викликає там бажання стати на весь зріст, випростатись, заявити, що я теж внутрішньо вільний. А для совєтської влади є найстрашнішими внутрішня свобода і єдність людей. Треба пам'ятати, що випростана спина раба дуже лякає совєтську владу.

Я в ССРСР багато разів чув від товаришів, що в загальному у нас більшість населення перебуває вже в останній стадії рабства: це коли раб уже навіть не усвідомлює, що він — раб, він уже примирився, звик до свого становища. З такого стану треба людей виводити. А виводити їх можна тільки активною боротьбою. Але в активну боротьбу тут, на Заході, входять і промови, і збори, і демонстрації, і пікетування тих, які приїждять із Росії з так званим культурним обміном.

Щодо цього питання, то я скажу вам таке: із Совєтського Союзу КГБ не випускає людини за кордон, а тим більше до Америки, доти, поки вона не дасть офіційної підписки про те, що буде співпрацювати з КГБ, стане донощиком. Про це вже писав Анатоль Кузнецов в Англії. І в ССРСР усі знають, що коли людина йде за кордон, як представник країни, то це гарантія на те, що її вже завербували для праці інформатора КГБ. Так йдуть звичайно і поети, і письменники, і музиканти, і танцюристи, і в цьому відношенні немає чого бути скромними — треба виявляти себе активно й через них заявляти про те, чого ви домагаєтесь. Хоча навіть вони і агенти КГБ, але, повернувшись на батьківщину, десь у Молдавію, на Україну чи в Росію, безумовно розповідатимуть своїм близьким і знайомим про протестаційні демонстрації, в яких ви вимагали звільнити заарештованих опозиціонерів режиму, що ви заявляли на повний голос свої бажання й вимоги.

Запевняю вас, що це викличе значно більше враження, аніж би вони розповідали, що їм підносили квіти, що в пляні культурного обміну до них гарно відносились і про них турбувались. Адже в Росії всі оті квіти і всі ті офіційні зустрічі сприймаються, як цілком звичайне явище: там усі розуміють, що це роблять не люди, а держава. Зате всяку демонстрацію протесту вони дуже добре зрозуміють, і переконаються, якою свободою ви користуєтесь. А реальний вияв свободи значно більше переконує, ніж проголошення тієї свободи в документі, на словах. В СРСР на словах також проголошують свободу, але всі знають, що її немає, що не можна ні демонструвати, ні говорити правди.

Треба відмітити ще й другий у цьому відношенні фактор — це листи, листовний зв'язок, який не тільки можна, а й треба провадити з Советським Союзом. Кожна поштівка, кожне слово з-за кордону розцінюють там, як простягнену братську руку. Щоразу, коли людина дістає таку пошту, вона біжить до рідних, до знайомих, показує їй, каже: „Ось бачите, про нас ще пам'ятають, у нас ще є якась надія”. А коли такої руки, простягнутої від вільних людей з Заходу, немає, дуже порожньо й важко живуть люди, які мріють про волю.

Я довгі роки сидів у таборах і добре пам'ятаю, як ми чекали хоча б найменшої вісточки з Заходу про те, що нас не забули. Ми втрачали всяку надію, коли з року на рік не мали ні одного слова із-за кордону. Дуже добре пам'ятаю, як одного разу одержав поштівку з Ізраїлю. Це була звичайна поздоровча поштова картка з нагоди Нового Року і з побажаннями здоров'я та здійснення надій. Ту поштівку бачили десятки й десятки тисяч ув'язнених. Вона ходила з рук до рук, її передавали й передавали, намагалися дошукуватись між рядками якогось іншого змісту, якихось натяків на свободу, на турботу. І всі говорили: „Ось бачите, про нас пам'ятають — нам пишуть, пишуть”. Це надзвичайно важливо, коли немає надій в житті, коли над тобою сіре небо, навколо сірі стіни і безпросвітня перспектива одержати в такий час вістку з волі.

Надзвичайно важлива справа — це організування у всьому світі не однієї хвили протестів, яка підіймається в пресі й через радіо, а за день-два спадас, — необхідне організування постійного натиску на Совєтський Союз з метою звільнення людей, заарештованих з політичних причин. Адже ті люди сидять у таборах не за вбивство, не за грабунок, не за бандитизм, не за диверсію і шпигунство, — їх заарештовано за те, що є законним правом громадян у всьому світі: за висловлення своїх переконань. В Росії і на Україні, як вам відомо, ув'язнені десятки й десятки людей лише за те, що висловлювали свої думки про існуючу владу і не були згідні з існуючим режимом. Це — Мороз, це Амальрик, це Буковський і багато інших.

Ось візьмім, для прикладу, Буковського. Це надзвичайна особистість. Його вже кілька разів заарештовували, а він, вийшовши з в'язниці, знову розпочинав боротьбу. Буковський у дуже поганому фізичному стані, він дуже хвора людина. Буковський підняв у всьому світі вселетенську кампанію боротьби за людей, примусово відісланих до божевільень, хоча ті люди цілковито здорові. Тепер у Росії, як вам відомо, існує ця нова метода покарання: замість ув'язнювати в таборі, людину оголошують божевільною і замикають у психіатричну лікарню де примусово лікують препаратами, які роблять з людини ідіота.

Ось і треба всім нам думати, як організувати постійну хвилю протестів проти арештів, відсилок до божевільень, проти знущання над людьми, які борються за свободу. Я цілком переконаний, що це допомагає і допоможе, бо комуністи докладають тепер велетенських зусиль, аби світ їх вважав добрими — вони стараються показати всьому світові свою демократію, свою свободу, і вони дуже болісно переживають всі такі демонстрації протесту на Заході, зокрема в Америці. Вони дуже хворобливо переживають, наприклад, кампанію листів, телефонічних дзвінків, петицій, відкритих листів у пресі, звернень політичних і державних діячів, окремих груп, наприклад, лікарів, юристів, які вимагають, щоб їм дозволили поїхати й на місці ознайомитися із станом справ. Всі ці удари повинні безнастанно спадати на голову того деспотичного режиму.

Тоді більшовики починають задумуватись, як їм вийти з такого становища і дуже часто роблять такі кроки, що їх годі зрозуміти. Як казали у нас в таборі: „Хто знає, в котрий бік кине́ться божевільний?”

Згадайте, для прикладу, наскільки неоправданий крок був зроблений у 1955 р., коли випущено з Советського Союзу репресованих там німців, людей, які на власні очі бачили загибель сотень тисяч своїх друзів у таборах. Вони виїхали на Захід і стали живими свідками всіх жахів таборового режиму в ССРСР. Це — неоправданий крок, чи ж не правда? Ось ще неоправданий другий факт: вони вирішили позбутися нас, жидів, які були дуже активними в ССРСР, діяли відкрито проти советського режиму, і випустили своїх свідомих ворогів. Хто б міг цього сподіватись? А випустили тому, що Захід діяв активно в нашій обороні. Та активність, звичайно, була недостатньою, але все таки були зроблені кроки, які вплинули на Москву. Це ми дуже добре розуміли. Ми уважно слухали радіопересилання „Голосу Америки” і „Свободи”: росіяни — російською мовою, а українці — українською, а багато росіян і українців слухали жидівські радіопересилання з Ізраїлю російською мовою, бо вони дуже добре доходять в ССРСР. Таким чином цей живий голос із-за кордону дуже й дуже допомагає. Хоч треба сказати, що ті пересилання не завжди цілеспрямовані. Треба б менше церемонитися у тих радіопередачах і говорити прямою, різкішою і яснішою мовою. В ССРСР надзвичайно дивуються, коли в радіопередачах говориться натяками, і дуже радіють, коли чують, що на Заході десь там відбулися демонстрації проти Косигіна, Хрущова чи ще когось з „вождів” ССРСР. Коли тут кинуть якусь смердючу бомбу під час виступу якогось советського ансамблю, то це теж сприймається в ССРСР дуже позитивно, всі говорять: „Ну, молодці, хоч показали отим мерзотникам, щоб вони туди не їздили”.

Я думаю, що коли б увесь світ чітко, ясно й прямо заявив: „Ми не хочемо мати діла з убивцями, які придавають життя у власній країні”, коли б земля горіла під ногами у советських дипломатів і так званих советських туристів, які приїждять на Захід з завданнями КГБ, коли б

люди, що приїзять із ССРСР, бачили цю загальну непошану і огиду, — не треба навіть ненависть показувати до системи, що існує в ССРСР, — коли б совєтські дипломати писали до свого уряду панічні листи, що вони по вулиці не можуть ходити, що їм плюють у обличчя, що їх ображають, що їм нема життя ні в Європі, ні в Америці, то, запевняю вас, в Москві над цим глибоко б замислились.

Як я вже говорив вам: тільки кулак, тільки силу визнається в ССРСР. Кожний прояв ввічливості в Європі і в Америці розцінюється совєтською владою, як слабість. А цього тут ніяк не можуть зрозуміти.

Я вже розповідав вам про молодь в ССРСР. Окремо хочу спинитись над молоддю і над її внутрішнім життям в Україні. Я дещо зміг спостерегти, бо зустрічався там зі своїми друзями. Мені доводилося їздити і в західню частину України, в район Львова, Станиславова, в Карпати. . .

Перш за все треба сказати, що молодь, яка підросла тепер на Україні, це в основному чиста цілеспрямована молодь. Це не люди, які живуть бездумно — життя не дозволяє жити без роздумувань. Вони не захоплені — як у Росії — хвилею „гіппі“, немає там розпусти, немає наркотиків. Кількість студентів на Україні дуже велика. Студенти — це молодь, що, як правило, старається зрозуміти й пізнати світ, а читаючи літературу — старається усвідомити те, що є перед нею. Серед неї дуже багато найрізноманітніших течій: від різних ревізійністично-соціалістичних до прямо антисовєтських і крайньо націоналістичних, українських. А, це, звичайно, дуже додатний фактор.

Одночасно з цим треба відзначити, що тепер, як мені здається, основна хвиля націоналістичного руху, якщо раніше вона базувалась на Західній Україні, яка була розсадником непримиренности до об'єднання з Росією, завдяки людям, що розпочали це після 1945-46 року, перейшла на схід. І нині націоналізм і рух за відокремлення України є фактором, що пронизує життя як Києва, так і Дніпропетровська, як Полтави, так і інших українських міст. Інтелігенція у тих містах частково зросійщена. Вона живе за принципом: „З вовками жити — по-вовчому й вити“. Але це не означає, що вона перестала бути укра-

їнською. Це, в загальному — пристосуванці. А молодь це, як правило — не пристосуванці, вона завжди найбільше відверта в своїх заявах, і тому нині саме ця частина населення України є найбільш активною. На ній базуються націоналістичні погляди.

Одночасно з розвитком мислення взагалі, треба згадати й про зростання релігійного мислення. Це дуже важливий фактор. Його помітно не тільки на території України. По всій Росії є тепер багато людей, які наставлені на релігійне усвідомлення життя. Мені здається, що базою для цього є те, що комунізм, який збанкрутував у своїй пропаганді, не зміг дати людським душам ніякої духової поживи, а душа не може жити без такої поживи. І тому люди шукають, чим заповнити внутрішню порожнечу, вдаються до релігійно-філософських питань. Людина не живе самим хлібом.

Крім того, для піднесення національного духа використовуються різні релігійні, специфічно українські свята. Коли я був у Карпатах, то бачив там церкву, — на жаль, не пригадую імени якого святого — вона стоїть в долині, у горах. Звичайно, совєтська влада її зачинила, священника кудись вислала і люди в день того святого збираються під забитими дошками дверима церкви і моляться до іконки, причепленої до дошки. Там, казали мені, збираються іноді десятки тисяч людей в національних ношах. Мене повезли туди мої друзі, колишні таборовики, українці. Були там люди середнього віку, але в основній масі там була молодь, і це дуже характерно, і в цьому надія України.

Тут я у вас бачив газетку, що її випускають большевики для українців на Заході і в Америці. Як вона зветься, „Вісті з України“? І я бачив на заголовній сторінці тієї газетки портрет Шевченка. Так, Шевченка вони люблять згадувати, вони взагалі дуже люблять говорити про українську літературу, мистецтво, музику, але фактично все це тільки слова. Вони намагаються витруїти з Шевченка увесь його національний дух, подати його не національного, а, сказати б, всеросійського.

Пригадую такий, дуже цікавий випадок, що стався при мені на Україні. Там є тепер такий звичай: у пам'ять Шевченка насипати пагорб землі. Я не знаю, на чому цей звичай заснований, якось не розпитав про це, але молодь кількох сіл зібралась тасмно, вночі, — бо вдень цього ж не дозволять, і насипала величезний пагорб землі, лопатами, тачками, а вранці розійшлась. Коли вістка про це дійшла до КГБ, то з його наказу той пагорб бульдозерами розрівняли. Молодь знову вночі зібралась, і знову зробила те саме. Ця боротьба продовжувалась з тиждень: вночі пагорб насипали — вдень його зрівнювали бульдозерами. Отак вони шанують пам'ять Т. Шевченка! Коли ім'я Шевченка стає національним символом — вони його дуже бояться.

Мені пригадався один, дуже смішний, таборовий епізод, який показує, як совстська влада старається використовувати все на свою користь. У таборах, як звичайно, кожна національна група — українці, жиди чи росіяни — справляли свої релігійні і національні свята. І на такі святкування, звичайно, запрошували одні одних: українці — жидів і росіян, росіяни — українців і жидів. На Великдень ми сідали за один стіл і відзначали це свято спільно.

КГБ завжди старалося нас розігнати, перешкодити, зіпсувати нам настрій. Тому ми робили дуже обережно. Але підготовлялись до таких днів заздалегідь. Збирали з наших голодових приділів крихти, відкладали з тих маленьких посилок, що їх діставали з волі, економили, і у висліді у нас виходив празниковий стіл. Досить скромний, а все таки празниковий. Стіл застилали білими простиралами, клали на нього зібрані продукти, підстригали собі волосся, голились, вбирали на себе свіжовипрані сорочки, піджаки, зав'язували краватки. А мушу вам сказати, що в таборі поголитись — це дуже складна процедура: треба десь дістати кусник металу, нагострити його, а потім з годину голитися. Словом, люди витрачали дуже багато часу і сил, щоб провести оті півгодини чи годину, зустрічаючи Великдень.

Одного разу під час великоднього обіду з'явилися до нас – а це свято справляли українці, і я був між кількома запрошеними, — з'явилися наглядачі із своїм офіцером. Сказали: „Що ви, празник святкуєте? Що, у вас, паска? Ну, давайте, давайте!” — і, як не дивно, стали збоку. А потім підійшов один солдат з фотоапаратом і сказав: „Ану, давайте, я вас зфотографую, рідним потім вишлете на пам'ятку” — і почав фотографувати, заходячи то з одного, то з другого боку. А через кілька днів прийшов у зону й дав кілька фотографій. Люди не зрозуміли того трюку. Вже на що „биті” й „перебиті” — не зрозуміли і з радістю взяли ті фотографії. А треба сказати, що коли він фотографував, то хтось в руки узяв гітару, хтось пошарпаний акордеон, принесений на той обід. Люди відразу відіслали ті фотографії своїм рідним, бож, знаєте, це може раз на десять років можна було відіслати фотографію додому!

І що ж ви думаете? Через 3-4 дні всі українські центральні газети опублікували ту фотографію з довжелезною статтею: мовляв, ось вони, совєтські в'язні, українські націоналісти, убивці, які винищували людей на Україні, сидять за обіднім столом у таборі! Дивились люди в Україні на той назагал досить пристійно накритий стіл, різні страви, на в'язнів, що сидять та посміхаються і, мабуть, думали: значить, вони не погано живуть у таборах!

Уявляєте собі, який це був для нас удар, як ми його боляче сприйняли!

Тепер я хочу розповісти про чужинців у таборах Совєтського Союзу. Як не дивно, ви могли побачити там і іранців, і американців, і негрів, і китайців, і японців, і австралійців, а особливо багато австрійців, німців та французів.

Як вони туди потрапляли?

В більшості випадків викрадали оперативні групи КГБ, які полювали на людей, запідозрених у шпигунстві проти Совєтського Союзу. Не знаю, скільки між ними було шпигунів, але австрійців по таборах були тисячі.

Більшість із них там і померли, а дехто врятувався й повернувся до Австрії в 1956-67 роках.

Вони викрадали людей із Парижу і Західньої Німеччини, викрадали із Швеції, навіть із З'єднаних Штатів Америки. У 1957 році в Австрії була заарештована група викрадачів, їх судили і дали їм якись реченці покари. А ті, що викрадали людей із Америки і інших країн, обійшлись безкарно.

І ось у висліді у нас в таборах можна було почути і англійську, і французьку, і німецьку мови впереміш з російськими матюками. Серед тих людей були й дуже милі люди, і неприсмі, але я ні одного не зустрів, кого викрали б дійсно за діло. Скільки разів я їх не розпитував, скільки не намагався вникнути в тасмницю тих викрадень, завжди натрапляв на явну помилку КГБ.

Ось, для прикладу, такий випадок. У Парижі жили два хлопчини, що виховувалися в російській родині. В 1945 році в Парижі було багато совєтських офіцерів. Ті хлопці — одному було 17, а другому 19 років — вирішили вдосконалити своє знання російської мови. Вони роздобули десь совєтську уніформу і, вбравшись в неї, познайомилися з якимись совєтськими командирами і пішли з ними пиячити в ресторані. А прокинулись вже на Луб'янці, в Москві. Мов крізь туман, вони пригадували, що сиділи в ресторані, що їх чимось поїли . . . У Москві вияснилось, що ці брати не мали ніякого відношення до совєтської армії, а вивезли їх тому, що вважали за дезертирів. Ну, хоч помилка і вияснилась, але на всякий випадок вислали їх на 25 років на Воркуту. Один із тих братів загинув, а другий живе тепер у Франції.

Бачив я багато чужинців-робітників і службовців, які не мали жадного відношення ні до шпигунства, ні до будь-яких тасмних справ. Бачив одного американця, який дійсно мав під час війни якесь відношення до протинімецької розвідки, але коли війна закінчилась, відійшов від розвідки і відкрив у Відні торговельну фірму. Його також на всякий випадок забрали, також сидів з нами. Тепер він у З'єднаних Штатах.

Отаким чином люди із-за кордону потрапляли до совєтських таборів. І ми думали, коли в 1956 році їх депортували до Європи й Америки, яку дурницю робить совєтська влада: адже вони все розкажуть про табори, і люди на Заході будуть знати про той жах. Але ми гірко помилялись! Ті люди, вернувшись додому, говорили, звичайно, про табори, але хто, крім рідних, їх почув?

Отже, основна маса людей на Заході нічогосінько не знає про ту систему таборів примусової праці! Не знає про те, що там і тепер працюють по 10-12 годин денно, не знаючи відпочинку, харчуються, як останні жебраки — відпадками капусти, гнилою картоплею, ніколи не бачать товщу, вітамінів.

Наведу вам ось хоча б такий приклад. У 1965 році, „зашрубуючи” режим ,совєтська адміністрація дійшла вже до такої крайности, що ті маленькі, на один-два квадратних метри городчики, які ми робили для себе, нищила, вириваючи цибулю і картоплю. Там нас китайці вчили садити картоплю в глибоких ямах, пересипаючи її верствами землі ,садити огірки в бочках, підвішуючи їх у повітрі. І ось вночі з'явилися в таборі трактори і всі оті городики знищили своїми гусеницями.

Люди в таборах голодують, живуть у напіврозвалених бараках ,мерзнуть взимку. Працюють на каторжних роботах. Для прикладу — цегельня у Мордовії, де я працював впродовж року. Цеглу виготовляли там так само, як в Єгипті за фараонів, якщо судити за рисунками двох з половиною чи й тритисячолітньої давности: глину викопують лопатами, замішують вручну, забивають у форми молотками і сушать на стелажах, а потім випалюють в саморобних печах, викопаних у землі. Все це робиться з-під палиці, зі страшним напруженням сил, бо невиконання норми означає позбавлення останнього шматка хліба.

Зі мною сидів один український хлопець, дуже мила людина, Павлик. І ось цей Павлик везе тачку з глиною, а назустріч іде начальник режиму і каже: „От ти навіть тачку везеш з антисовєтським виглядом” . . .

А що можна сказати про таборову охорону? Охорона — це ж росіяни, українці, латиші, і вони знають, що в'язні це їхні земляки, і могли б до них відноситись хоч трохи краще, — та де там! Конвоїри поводяться страшенно грубо, людей на етапах б'ють, кидають обличчям у багно, змушують годинами лежати в снігу, на морозі; і люди приходять з етапів обморожені, побиті. Конвой іноді доходить до страшного садизму. Наприклад, прив'язують улітку голу людину до дерева в тайзі, віддаючи її на поталу малим комахам, що зуться „гнус“: вони буквально з'їдають людину. „Гнус“, завбільшки з голівку шпильки, прокушує в тілі дірочку і впускає в неї отруту. Тіло починає опухати. І ось у людини, якщо її вкусить 10-15 таких комах, обличчя обертається в якусь безформну кулю. Я сам бачив, як охоронці прив'язували одного голого в'язня за якусь незначну провину до дерева, і його настільки роз'їла та мошка, що через кілька днів він помер у лікарні.

Коли вже мова про лікарні, то це місця, куди привозять людей уже фактично в безнадійному стані. Там люди здебільша доживають свої останні дні. Відношення до хворих мало чим відрізняється від відношення конвою до здорових в'язнів. Там постійно намагаються тобі докоряти, що ти потрапив до лікарні тому, що не хочеш працювати. Ліків ніяких не дають, а при всяких хворобах дають таблетки проти болю голови. Лікарі заявляють хворим: „Ви повинні пам'ятати, що я передусім офіцер КГБ, а потім уже лікар“. Є, звичайно, в'язні-лікарі наші, іноді фельдшери. Вони, як правило, кращі, ніж ті лікарі-кагебісти, але їх змушують відноситись до в'язня не так, як мало б бути Правда, я зберіг спогади про деяких надзвичайно гуманних лікарів-в'язнів. Це були дуже добрі люди, які багато допомагали нам у біді. Але вони довго не втримувалися в лікарнях: оперуповноважені звичайно викидали їх з тієї праці. Щодо санітарів, то це, як правило, вибрані оперуповноваженим люди, які доносять на в'язнів і допомагають йому слідкувати за „порядком“ у лікарні. Це фактично не санітари, а „стукачі“.

Думаю, що вам буде цікаво почути про зміни контингенту в таборах ув'язнених. Якщо я застав у таборах людей, які мали якесь відношення до війни або ж сиділи там з 1938 року, то пізніше з'явилися цілком інші люди: прибули офіцери, вояки, суворовці. Ви могли побачити там університетських професорів і письменників, які опинилися в положенні „ворогів народу”. Звичайно, охорона таборів, передаючи пост на сторожовій вежі, заявляє: „Пост для охорони ворогів народу здав!” І ось до „ворогів народу” потрапили комуністи, комсомольці, студенти, офіцери, солдати, тобто люди, які складають ту саму народну масу, на якій тримається та країна, ту масу, яка працює, вчиться, служить. На мою думку, це дуже показовий факт.

Все розпочалося з угорських подій 1956 року. В основному совєтські студенти і професори університетів за протестували проти здушення угорського повстання. Було й багато солдатів, які відмовлялися воювати проти Угорщини. Всі ті люди, звичайно, приїхали до нас. Герцен, дуже розумний чоловік, у якомусь своєму творі добре сказав, що в країні, яка перебуває під владою деспота, — найкраще місце для молоді це тюрма і заслання. Молоді люди в Росії дійсно відчули правду тих слів.

В тюрмах і на засланні можна побачити людей, які говорять на абстрактні філософські теми, професорів, які читають дуже цікаві лекції. Крім того за останні роки особливо багато появилось віруючих людей, зокрема членів різних сект: баптистів, свідків Єгови та ін. Всі секти мають там свої постійні представництва. Іноді вони між собою сперечаються, але назагал живуть досить мирно. Цей контингент складає для начальства таборів особливу „статтю”: вони не спричиняють начальству клопотів і поведуться досить тихо. Щоправда, і серед них є люди, які іноді досить виразно підносять свій голос. Серед таких людей багато священників, єпископи і навіть архієпископи. Мені довелося бачити римо-католицьких єпископів-поляків: о. Броніслава і о. Станіслава. Довелось мені побачити кардинала Сліпого і навіть перебувати з ним у двох таборах

довгий час. Бачив там я рабів, бачив суботників і баптистів, які відмовилися приєднатися до офіційно визнаної в СРСР групи баптистів.

Пам'ятаю одну людину, яка справила на мене глибоке враження. Це був звичайний дід Савелій Солодянкін, баптист. Коли його заарештували, мав 77 років. Заарештували, як агітатора проти будь-якої зброї. В таборах він поводив себе справді, як святий. Ми тоді заробляли місячно за каторжну працю щонайбільше по 25 карбованців. І ось він, працюючи на морозі так, що у нього від поту промокала сорочка, з тих 25 жалюгідних карбованців половину посилав дочці, четверту частину — своїй церковній громаді, а решту роздавав у таборі тим, хто взагалі не мав грошей. Подивугідна людина! Та не це було в нього головне: головна була якась святість, чистота, що аж просвічувалася з кожного його жесту і слова. Для таборового начальства він був ідеалом, бож лише працював і мовчав.

Аж ось одного разу зігнали нас під рушницями на якесь совстське свято до їдальні. Прийшов лектор і почав читати лекцію про Леніна, який він був, мовляв, „великий” та „гуманний”. Ми сидимо й мовчимо, бо що ж говорити з тим доповідачем, він же офіцер КГБ. І раптом підводиться отой Солодянкін, високий, худий, подібний до дон Кіхота, навіть борідку мав довгеньку, — встає на повний зріст і, перебивши доповідача, каже: „Як же ви можете з людини робити Бога? Соромтеся! Бог один у всесвіті, а ви Леніна Богом зробили!” Це було, як грім з ясного неба. Ну, його звичайно, почали оплескувати. І тоді на нього накинулись солдати, а ми всі почали його захищати. Коротко: всі ми, хто був поблизу, опинилися в карцері. Отак Солодянкін один став проти всього режиму. І я бачив у таборах серед віруючих усіх національностей дуже багаті гідних людей, дійсно мучеників за віру. Бачив людей, які, не зважаючи нінащо, зберігали свій релігійний обряд. Ви ж знаєте, що у мусульман є досить великі обмеження, наприклад, у харчуванні. У жидів є також дуже поважні обмеження. І ось деякі з цих людей протягом багатьох років не заходили до таборової кухні, харчуючись тільки хлібом і водою. Воістину їх підтримував Бог!

Хочу ще розповісти вам про нові течії, які виникли на території Советського Союзу. Це цілком нове явище, і багато не знають коріння цього руху. Спробую вам розповісти, звідки це почалось.

Сіоністський рух відродився в СРСР у 1948 році, одночасно із створенням держави Ізраїлю. Спочатку це були маленькі групи, які поступово зростали й міцнішали. Потім ті групи так чи інакше опинилися у в'язниці. Перебуваючи у в'язниці, ми довідалися — це було приблизно в 1958-1960 роках — про перші зародки демократичного руху.

Трапився, наприклад, такий випадок. У Москві постав поетичний гурток, до якого входили Едуард Кузнєцов, той самий, що був засуджений на смерть на Ленінградському процесі в зв'язку з спробою захопити літак, Ілля Бакштейн і ще кілька осіб, які кожної неділі виступали з читанням віршів у Москві на площі Маяковського. Коли там почали збиратись великі натовпи людей, то вони одного разу підсадили на пам'ятник Маяковському Іллюшу Бакштейна, який в присутності запрошених чужинецьких кореспондентів виголосив гостру антисовєтську промову. Ефект був колосальний, і в Москві про це говорили.

Так з'явилися різні групи: група Суходольського, група Піменова, групи в Ленінграді, в Києві. Всі вони, так чи інакше, провалювались або через провокагорів, або ж після виступів і демонстрацій. І всіх їх висилали до таборів. Але що цікаве, так це те, що нинішня молодь цілком безстрашна, і на зміну тим, хто потрапляє до табору — приходять нові й нові. Нині і в Києві, і в Москві, і в Ленінграді, і в Ризі, і в Одесі та Харкові ви можете побачити таких людей. Звичайно, про них мало-хто знає, бо вони не виявляють себе щоденно, зате їх дуже добре відчуває населення в іншому пляні.

Як вам відомо, в Советському Союзі тепер надзвичайно широко розвинений „Самвидав“. Це — друкування у підпільних друкарнях, на ротаторах і писальних машинках творів, які закликають населення до боротьби за права, за свободу, за незалежність, за людське життя. Дру-

куються книжки Солженіцина, Мороза, друкуються перекладна література з Заходу, памфлети і фейлетони, філософські статті.

Українська, жидівська і російська групи видають свої інформаційні бюлетені, в яких висвітлюється щомісяця події в країні, дається їх політичний аналіз, наводиться прізвища заарештованих і адреси їх родин, з проханням допомагати тим родинам. Ці люди воістину подають приклад волі, спротиву, витривалості, відваги. Хай їм Бог помагає!

На мою гадку, всі оті три течії, які змагаються за права людини, повинні єднатися у своїх зусиллях. Це не означає, що жиди повинні боротися за українців, а українці — за жидів. Ні, бож, звичайно, у кожного з них свої завдання. Але я думаю, що люди, котрі змагаються за свої права в ССРСР, повинні діяти спільно, не зважаючи на національне зрізничкування. Найважливіша зброя проти існуючого в ССРСР режиму — це єдинодумство, це виступи одним фронтом. Якщо ми будемо всі йти одним фронтом, то напевно прискоримо прихід того часу, коли люди зможуть жити в нормальних умовах.

Ви знаєте, що в ССРСР офіційно створено Комітет боротьби за права людини. Цей Комітет виступає на захист заарештованих! А це ж небувало, безпрецедентне явище. Цей Комітет не робить різниці між українцями, жидами, росіянами, грузинами або татарами — він виступає за тих, хто карається в ув'язненні як борець за права людини. Комітет видає навіть свій бюлетень і, не боячись, відсилає копії його просто до КГБ. Такого ще не було! З цього ви можете зробити висновок, наскільки змінилося становище в тій країні.

Однак, я думаю, що той, хто передбачає революцію в Советському Союзі, той помиляється. Адже населення дбає передусім про елементарні матеріальні засоби. Люди живуть дуже погано. Систематична відсутність то хліба, то м'яса, то круп, то масла, неможливість дістати одяг, мізерна заробітня платня — все це змушує людей боротися не

так за духову свободу, як за фізичне існування. І якщо людина хоч трохи видирається нагору, то вона старасться це більше поліпшувати своє матеріальне становище.

При цьому мушу вам сказати, що матеріальний добробут в Совєтському Союзі не можна досягнути працею. Звичайна трудяща людина одержує, ну, припустім, 100 карбованців місячно, а інженер, лікар, учитель 150-170 карбованців. Тепер подивімось, що це значить, в переводі на долари. Отже, на чорному ринку в СРСР долар можна купити за 6 карбованців. Себто, коли ви одержуєте 120 крб., то це дорівнює сумі 20 доларів. А як можна прожити за 20 доларів?

Є такий анекдот: Хрущов запитус в робітника після девальвації 10 карбованців на один карбованець: „Ну, як краще тепер живеться, коли гроші стали дорожчими?” Робітник відповідає: „Ну, звичайно, Микито Сергійовичу, краще. Раніше я за 5 карбованців міг один раз поїсти, а тепер двічі”. Ціни підскочили за цей час подивугідно, а заробітні платні залишились попередні. Люди бідують, і вихід тільки один — крадіжка.

Усі там крадуть. Крадуть потайки, крадуть нахабно, відверто, як завгодно. Крадуть усе: залізо, ліки, станки, крадуть цілими вагонами, автомашинами. Ось наведу вам приклад, як можна красти там, де, здавалося б, украсти нічого. Працює людина механіком — направляє автомати на вулицях, де продається содова вода з сиропом. Наливається в склянку яких 10-15 грамів сиропу, а потім доливается содовою водою. Здавалося б, що там красти? Механік ходить, направляє автомати. Ну, може склянку-дві води вкраде, але на тому не проживеш. А дістас він заробітну платню карбованців 80, не більше. І ось директор того тресту, що завідує всіма автоматами, кличе до себе механіків і каже: „Хочете, щоб заробітна платня була більша?” — „Звичайно, хочемо”. — „Так ось, я вам буду додавати кожного місяця ще по 200 карбованців, а ви зробіть так, щоб автомати, які будете ремонтувати, наливали в склянку не по 15 грамів сиропу, а тільки по вісім”. І ось механіки починають ті автомати „направляти”, внаслідок чого вони бризкають лише по кілька краплинок сиропу, а

потім доливають газованої води, — і йди розбирайся, скільки там є сиропу! Після того директор тресту має щодня економії десятки тонн сиропу. Він його продає „наліво” і має тисячі й тисячі карбованців прибутку. Із того кілька тисяч роздає він механікам.

Може ви вже забули тут, що таке спільні квартири в Советському Союзі. Переважаюча більшість людей живе там і тепер у так званих спільних квартирах: одна маленька кухня і 3-4 кімнати, в кожній кімнаті ціла родина. Там, у тій кімнаті, і спальня, і їдальня, і дитяча, і все, що хочеш. На кухні жінки варять обід і, як правило, сваряться. В квартирах панує неймовірна атмосфера: люди лаються або не розмовляють місяцями й роками, пліткують, б'ються — і в тій атмосфері виростають діти, минає життя. Люди чекають у чергах на кращу квартиру, — а там квартири всі державні, — роками. Ось і моя родина, яка живе в Москві, чекала 15 років, живучи у спільній квартирі, а тепер має двокімнатну квартиру з кухенкою, і щаслива докраю!

Я дивуюсь, як живуть люди тут, на Заході, і думаю: коли б подивились там, в СРСР, на це життя, на ці багатокімнатні помешкання з усіма вигодами, то напевно сказали б про кожне помешкання, де живе бідняк, що там — живе міністер. Ба в СРСР навіть дуже великі, дуже відповідальні працівники рідко коли мають більше, як три кімнати. Три кімнати, це взагалі „стеля” — більше дістати неможливо.

Хочу ще вам коротко розповісти про Ізраїль. Сучасний Ізраїль — це країна дуже своєрідна. Молодь, яка виросла там в умовах війни, і старші люди, які приїхали туди, як ідеалісти, на голу землю, на піски — зробили з тих пустирів квітучі сади. Людей, які там народились, називають „сабрами”. „Сабри” — це дуже цікаве слово, коли перекласти його на українську мову. Ви знаєте, що таке кактус. Це колюча рослина, до якої годі доторкнутись, бо пораниш руки. Але на тих кактусах в Ізраїлі ростуть овочі подібні до подовгастих яблук. Та це яблуко обтикане колючками, і взяти його до рук — не проста штука. Однак.

всередині цей плід дуже солодкий, м'який і ніжний. Оцей плід і називається „сабра“. „Сабри“ ззовні люди суворі, стримані, такі, що не підпускають до себе відразу. Підійдеш отак швидко — наткнешся на колючки. Але коли проникнеш в душу тієї людини, зможеш зробити її своїм товаришем, то матимеш вірного друга, ніжного і турботливого.

Така цікава назва місцевих уродженців показує вам, настільки своєрідна та країна. Те, що там сталось економічне і господарське чудо, що в обставинах війни змогли обернути пустирі на зелені оази, вкрити країну садами, чудовими будинками, прокласти нові дороги, — це говорить про життєздатність її населення. Про це свідчить, звичайно, і перемога у трьох війнах. За 20 років — три війни, при чому 100 мільйонів виступали спершу проти 500 тисяч, потім проти півтора мільйона, а тепер проти двох з половиною мільйонів. І щоразу ті сто мільйонів відкочувалися із страшними втратами.

Тепер у нас, в Ізраїлі, гостює ваш земляк Василь Авраменко, балетмайстер. Коли він приїхав до нас, то викликав трохи дивне враження: чого, для чого він приїхав? Але тепер Авраменко вже кілька місяців у країні, і з кожним днем він все більше завойовує серця „сабр“. Він уже кілька разів виступав на телевізії. Його знає вже дослівно половина країни. Він багато їздить, зустрічається з багатьма людьми, і можу з приємністю сказати, що зробив для розуміння українського народу в Ізраїлі також дуже багато. Не забувайте, що ізраїльтяни і жиди, які приїхали до Ізраїлю, нові ізраїльтяни, в основному не дуже добре наставлені до людства, яке стільки їх винищувало. Тільки подумайте, звідки може бути гарне відношення, коли вся історія жидівського народу — це історія винищування цього народу. Жидів винищували і в Іспанії, і в Німеччині, і в Польщі, і в Росії, і на Україні, всюди вони терпіли переслідування і пониження. Чи варто згадувати про погроми і „черту осудності“ в Росії? Не варто повторювати, що й тепер у Росії жидів переслідують, не пускають вчитися в університетах, не дають права виїхати до Ізра-

ілю. Тому відношення до всіх тих країн не може бути особливо добрим. І тому особливо присмно спостерігати, як Авраменко допомагає справі взаємозрозуміння двох народів і дружбі, яка, на мою думку, повинна з кожним днем зміцнюватись.

Однак, не треба думати, що в Ізраїлі погано ставляться до приїжджих із-за кордону не жидів. Багато жидів приїхали з дружинами українками і росіянками, і вони там чудово живуть. Бо в заповідях Мойсея сказано: „Пам'ятай, жиде, що ти повинен у своїй країні приймати чужинця з повною гостинністю, пам'ятай, що сам був чужинцем в чужих країнах”.

Жиди в останній світовій війні зазнали страшних втрат — шість мільйонів загинуло в нацистській м'ясо-рубці. І в Ізраїлі є меморіальний музей пам'яті тих жертв нацизму. До цього музею веде довга алея, обсаджена деревами. Вона зветься „Алею Святих”. Кожне дерево посажене там людиною, яка допомагала рятувати жидів під час війни. Таких людей розшукують по всіх країнах світу, у Франції, в Німеччині, в Польщі, в Україні, в Росії, в Прибалтиці і запрошують приїхати до Ізраїлю, щоб під час урочистої церемонії посадили вони в тій алеї дерева. Під кожним деревом встановлюється табличка з певним ім'ям.

Як бачите, Ізраїль має добру пам'ять. Він пам'ятає погане, пам'ятає і добре. Але погане хоче забувати, бо хоче дружити з усім світом. І тому ми звертаємось до вас із словами надії, і думасмо, що наша дружба в майбутньому буде тільки зростати і міцнішати.

**
*

Чим більше я думаю про те, що могло б вас ще цікавити, тим більше мені спадає на думку тем і тим більше й глибше хотілося б їх наświetлити.

На мою думку, Захід і З'єднані Стейти ніяк не можуть оцінити тієї, ясної для кожного мислячого в ССРСР, картини, яка для мене особисто цілковито ясна. Перш за все,

тут не можуть зрозуміти, що совєтський уряд вже довгі роки перебуває в цілковито незрозумілому для людини західних країн відриві від свого власного народу.

Ось, подивіться, помер Сталін. 1953-ий рік. Оті мерзотники, що бились тоді, як павуки в баньці, стараючись один одному вчепитися зубами в горлянку, звертаються до підсовєтських народів із закликом: „Дорогі співгромадяни! Ми прохасмо вас, щоб не було паніки!” Себто, ви розумієте? — вони бояться отих народних мас, які є для них чимсь таємничим, що може їх в кожний момент розірвати на шматки. Вони добре знають, як комуністів вішали і вбивали в Новочеркаську, в Одесі, у Владивостоці, в Тімергау — в різних сторонах країни. Отож, вони знають, що як тільки розпочинається бунт, то це відразу ж кров. Тому для них ота маса людей являє собою таємницю, і в цьому їх слабкість. Вони бояться власного населення, вони не готові до жадного міжнародного конфлікту і знають, що народи ССРСР їх не підтримають.

Чи вам відома кількість спеціальних відділів КГБ в Совєтському Союзі? Спробую їх перерахувати. Перш за все КГБ — це слідча організація, яка веде справи політв'язнів. У центрі Москви, на площі Держинського величезна будівля, в якій колись містився „Госстрах” — Державне Страхування. Москвичі кажуть: „Де раніше був Гострах, там тепер Госужас — державний жах. Так ось це — офіційна організація, яка всім відома. Але є ще й другий КГБ, який ходить без уніформи, без погонів. Він наглядас за туристами, що приїждять до Совєтського Союзу, і за нами грішними, які „на поганому рахунку”. Адаже мене, наприклад, сім років після звільнення з табору супроводжували агенти КГБ день-у-день. Одного разу я промандрував по Совєтському Союзу 20.000 кілометрів, і всі ті 20.000 кілометрів вони їхали за мною. А це ж коштус грошей, це ж усе зв'язане з людськими силами, і для цього у них існує величезний апарат. Я не знаю, чи в ньому зайняті сотні тисяч чи мільйони людей.

Давно вже це було. Одного разу в мене з'явився знайомий, про якого я знав, що він у КГБ на секретній праці, Я з нього підсміхався: „О, знаю, чим ви займаєтесь!

Випраними онучами! Які там у вас шпигуни! Тільки робите вигляд, що займаєтесь серйозною працею". Та одного разу він розсердився і показав мені будинок — це було в місті Тулі, — у якому містились люди з другого відділу КГБ, яке ходить без уніформи. Це була спеціальна будова, типу котеджу, з парком. Я запитав: „Як же ви тут розташовуєтесь, адже це житловий будинок". А він на те сказав: „Нічого, приміщень вистачас і зверху, і внизу, і під землею". А на моє запитання: „Як же ваші люди живуть, коли вони офіційно ніде не причислені?" — він відповів: — „О, вони всі мають якісь документи: один — агента постачання, другий — представника якоїсь організації. Тому він завжди може виказатись, чим він займається і де працює".

Третій відділ КГБ — це спеціальна розвідча мережа, яка працює за кордоном, а четвертий — це та мережа, яка за кордоном наглядас за розвідчою мережею. П'ятий відділ КГБ — це спеціальна агенція, яка збирає по всьому Советському Союзу відомості про настрої народу. Ця агенція, на мій погляд, відіграс подвійну роллю: з одного боку служить урядові для збирання інформацій, а з другого — перебільшує зібраний матеріал, щоб уряд ще більше боявся народу і давав ще більшу владу для КГБ.

А тепер подумайте, чи можуть вони в такій ситуації почувати себе сильними?

Далі я перейду до питання, пов'язаного з першим. Це — питання нерозуміння на Заході психіки російського народу. Таємниці там, звичайно, ніякої немає. Таємниця виникає для Заходу з дуже простої причини: не можна ввійти в психіку іншого народу, якщо ти не будеш жити серед того народу. Той, хто живе там, сміється над цим виразом: „таємнича російська душа". Я мав нагоду розмовляти в Ізраїлі з нашими дипломатами, які жили в Советському Союзі по року, по два. Вони чудово володіють російською мовою, їздили по країні, але це — західні люди. І я переконався, що вони російського народу зовсім не розуміють.

Що я хотів би вам сказати про психіку росіян? На мою гадку — можете з нею погоджуватись чи ні — в Росії не вірять на слово і не вірять в людину. В кожній людині підозрівають обманця, брехуна, настросного проти тебе. Це ви можете побачити всюди: і у відносинах між людьми, і в державних стосунках. Є давня приказка: „Москва словам не вірить, Москва сльозам не вірить”. Ви можете плакати, можете гинути у них на очах, вони може й поплачуть із вами, але вірити вам не будуть.

Або другий приклад. Багато чужинців, які їздять до Советського Союзу, повертаються і з захопленням розповідають про те, який то гостинний російський народ. А вся та „російська гостинність” — все це чистісінька театральна вистава, в якій бере участь уся країна, навіть без особливої підготовки. Це робиться з різних причин: деякі бояться сказати чужинцеві щось погане, стараються показати йому все гарне, боячись КГБ. Деякі, з почуття спротиву Заходові, виставляють гарне напоказ, а погане приховують. У деяких внутрішнє почуття приниження змушує їх говорити тільки про добре і показувати тільки добре. А що фактично? Фактично — страшне становище, країна убога, боса, в чергах старається показати всьому світові, що в ній усе чудово, що все дуже добре.

В часах Хрущова кружляв такий анекдот. Іде Хрущов з групою чужинців вулицею. Назустріч — колгоспник. Ну, чужинці зацікавилися, запитують: „Чи не сказали б ви нам, для чого приїхали в Москву із села?” — А той відповідає: „Аякже, можу сказати. Ось у мене автомашина „Волга”, так я тепер хочу „Чайку” купити. Стара мені каже, що вже набридла „Волга”. Та ще й холодильник у мене малуватий — хочу новий купити”. Чужинці в захопленні: колгоспник приїхав по нове авто, по новий холодильник! Ну, і Хрущов задоволений. А після того каже він агентів КГБ: „Ану приведи мені того колгоспника, я хочу сам-на-сам з ним поговорити”. Приводять колгоспника. Хрущов і залигає його: „Я розумію, що ти брехав отим чужинцям, а чого ти дійсно приїхав у Москву?” — „Чого приїхав? Таргани заїли, дусту хочу дістати, дусту у нас в селі немає!” Може не знаєте, що

таке „дуст”? Це спеціальний порошок проти вошей і блощиць. В СРСР тих паразитів повно, ви можете набратись їх і в потязі, і де завгодно.

Скажіть мені, коли і де вигравала західня дипломатія в переговорах з росіянами? По-моєму, ніде і ніколи за винятком Гітлера. Алеж нацисти це ті самі комуністи, лише в іншій шкурі. Отже падлюка обіграла падлюку.

Одночасно згадайте, що в тих рідких випадках, коли Захід проявляв свою силу, то він відразу ж перемагав. Коли на Тайвані було критичне положення, і З'єднані Стейти заявили, що постріл по Тайвані — це постріл по Америці, Хрущов негайно наказав припинити там воєнні дії. Коли на Кубі були совєтські ракети, Америка поставила питання руба — і Москва відразу ж піднесла руки. Це тому, що сила, проявлена на Заході, викликає в Росії негайну реакцію: якщо б'ють по зубах, треба відходити набік, а коли розмовляють ввічливо, то можна самому дати по зубах.

Зверніть увагу ще й на такий факт. Автомобіль якогось совєтського дипломата в З'єднаних Стейтах вимастят багном чи поб'ють у ньому шиби. Як на це реагують в Совєтському Союзі? Негайно ж розбивають шиби в автах двох-трьох американських дипломатів. Чому? Бо там добре знають, що в Америці в автомобілі совєтського дипломата вибили шиби люди, невдоволені політикою Москви. А в Совєтському Союзі автомобілі б'є хто? — співробітники КГБ.

Тепер розповім вам про стан промисловости в СРСР. Я працював в юридичній консультації в промисловості і знаю про взаємовідносини між совєтськими підприємствами.

Мені довелося багато разів чути на Заході: „О, совєтська промисловість — це дуже сильна промисловість!” Багато людей, навіть фахівців, казали: „Подивіться, які вони випускають танки, літаки, ракети!” Мені залишалось тільки усміхатись.

Скажу коротко. Поперше, в совєтській промисловості страшенна неузгідненість. Там, де питання стоїть про комплектування виробництва, де один завод працює на деталях, що їх дістає з інших заводів, там систематичні „прориви”, бо ні один із заводів не виконує своєї програми вчасно. Мені довелося працювати й у військовій промисловості. Коли б ви бачили, який там балаган, то й волосся на голові вставало б.

Скільки разів ви, можливо, читали в совєтській пресі, що треба боротись із „штурмівщиною” на підприємствах. Можливо, читаючи це, ви пропускате це слово повз увагу. А що таке „штурмівщина”? Це те, про що не раз казав Косигін, а до нього Хрущов, а перед Хрущовим ще Бог-зна хто. Отже приблизно 10-12 днів на початку кожного місяця вся промисловість Совєтського Союзу стоїть, бо не має деталей для комплектування виробництва. Працюють лише ті заводи, які виготовляють деталі. А потім за 15-20 днів, що ще залишились, виконується програма всього місяця: працюють понад нормові години, працюють без днів відпочинку, і в загальному програму таки стараються виконати, бо інакше не дістануть не лише премій-нагород, а може й зарплатні.

Такою „штурмівщиною” досягають тільки одного — страшенно низької якості.

Я був знайомий з деякими керівниками великих лабораторій у Москві, конструкторських бюро, науково-дослідчих інститутів. Вони мені розповідали, що всі ті інститути й лабораторії працюють на обладнанні, яке так чи інакше роздобули за кордоном. Це або німецьке обладнання, або американське. Я запитував, як вони його дістають, адже це речі, сказати б, військового значення і американці із нами такими речами не торгують. Вони казали, що для цього існують нейтральні країни — Швеція, Швейцарія, Фінляндія, які купують все, що потрібно, в Америці, а потім перепродують до СРСР.

Хочу ще розповісти про те, що таке приватна ініціатива в СРСР. Це цікаве питання.

Тепер у Совєтському Союзі дуже багато мільйонерів. Але всі ті мільйонери „підпільні“: вони не мають змоги витратити ті мільйони, які мають. Хто ж вони, оті мільйонери і як добувають такі великі гроші?

Ось, наприклад, людина працює директором на якійсь фабриці, припустімо, взуттєвій, яка випускає з цети чи з брезенту „тапочки“ — легеньке взуття від слова „топтати“ або „топати“ — іти. Він має плян і мусить його виконувати. Є в цій фабриці професійна спілка, партійна організація, виходить стінна газета. До нього приходять на контролю, він має свою бухгалтерію — все, як і має бути. Але директор вкладає в цю фабрику додатково свої гроші. Якщо він випускає продукцію для держави на 10.000 карбованців місячно, то, дістаючи збоку нелегально відповідні матеріали, випускає ті ж „тапочки“ в додатковій кількості ще на 10-20-30 тисяч карбованців. Потім домовляється з якоюсь крамницею, і ту продукцію, зроблену з нелегальної сировини, спродує до тієї крамниці. Звичайно, по нижчій ціні. Таким чином він має десятки чи й сотні тисяч карбованців щомісячно прибутку. Певна річ, що робітники знають, що вони роблять „ліву продукцію“, але директор платить їм додаткову зарплатню. Отже всі задоволені, і ніхто не побіжить до міліції доносити.

Ви помилялися б, коли б припускали, що міліція не знає про всі ті махінації, спеціальна міліція ОПХС — Відділ боротьби проти розкрадання соціалістичної власности. І коли вони приходять до такої фабрики, то їм дають в руки по кілька тисяч карбованців, вони складають відповідний акт, що все в бухгалтерії в порядку, по закону — і задоволені відходять.

Численні анекдоти в СРСР висловлюють думки советських людей і дуже докладно малюють картину життя країни. Я думаю, що надійде час, коли якийсь професор соціології чи совітології проаналізує советські анекдоти за ці 50 років: період анекдотів воєнного комунізму; період анекдотів, що стосуються п'ятирічок; період анекдотів, що стосуються колективізації; період анекдотів передвоєнних, пов'язаних з Гітлером, з нацистами; період анекдотів, по-

в'язаних із Сталіним і часом його правління — дуже багато анекдотів про Хрущова і всю оту післясталінську кліку.

Цілковито окремий період складають анекдоти, що стосуються сторіччя з дня народження Леніна. В СРСР ім'я Леніна перед тим не було об'єктом для анекдотів. Але тепер з'явилися численні анекдоти про Леніна. Ось, наприклад: Привезли хлопчика в Москву на навчання десь із провінції. Директор школи запитує: „Ну, хлопчику, який у нас тепер рік?” — „Та я не знаю”. — Як же не знаєш? У нас ювілейний рік, сторіччя з дня народження Владіміра Ілліча Леніна. Невже ж ти про це не знаєш!” — „Ні, не знаю”. Директор тоді й каже: „Хлопче, в якому ти селі живеш? Я поїду в те село, щоб там трошки відпочити” . . .

Газети й радіо кричали, що вся промисловість випускає на честь століття Леніна особливу продукцію, присвячену Ленінові. І відразу ж з'явилися такі анекдоти, що ось фабрика парфумерних виробів випускає пудру під назвою „Прах Ілліча” і одекольтон під назвою „Запах Ілліча”. А в Ленінграді шоколядна фабрика виробляє цукерки під назвою „Ілліч в шоколяді”! А знаменитий на весь світ водограй у Петергофі з назвою „Самсон”, що кидає воду на яких 40 метрів угору, ленінградці переназвали на „Струміль Ілліча”. Або: годинниковий завод випустив настінні годинники „Кукушка” („Зозуля”). В тому годиннику щогодини відчиняються дверцята, виїздить з піднесеною рукою на броневих колесах Ленін, каже: „Ку-ку!” — і зникає за дверцятами.

На закінчення ще один цікавий анекдот. На трибуні, на мавзолеї стоїть Хрущов. Відбувається демонстрація, і ось іде опозиція (це ж анекдот, в СРСР офіційної опозиції немає) і несе плякат: „За Сталіна ми ще їли краби, а тепер крабів немає!” Минає якийсь час. Знову першо-травнева демонстрація. На трибуні вже стоїть Брежнєв з Косигінім. Іде опозиція і несе плякат: „За Хрущова ми ще їли м'ясо!” Минає ще кілька років. Знову демонстрація. На трибуні мавзолею стоїть уже китаєць Хун Вен-бін.

Опозиціонери несуть плякат: „За Брежнєва ми ще їли . . .”
Минає ще кілька років. На трибуні мавзолею стоїть мурин.
Опозиція несе плякат: „За Хун Вен-біна нас не їли!” . . .

**

Мене ще просили розповісти, що являють собою табори в СРСР, бо про це я говорив мало й нашвидку. Звичайно, після анекдотів і жартів переходити на цю тему важко, але спробую.

Так ось, передусім я хотів би, щоб на Заході зрозуміли, що між нацистськими таборами, що їх ми називаємо таборами смерті, і таборами політ'язнів у СРСР ніякої різниці немає. Коли я вперше побачив на воротах Авшвіцу, Майданеку, написи: „Арбайт махт фрай” („Праця робить вільним”), то я був тим дуже вражений, бо на радянських концтаборах висить майже такий самий напис. „Сумлінна праця веде тебе до звільнення”.

Коли говорити про радянські концтабори, через які — за неточними даними — пройшло 40 мільйонів людей, то я повинен сказати, що застав уже там порівняно нормальний час. Це був 1953 рік.

Що я там побачив? Щоденно в таборі, до якого я прибув, умирали кілька десятків людей від виснаження. Не хочу повторювати розповіді про всю ту різню і національну ворожнечу, що їх розпалювали в радянських таборах на відміну від німецьких кадетів, де того не було.

Пригадую, як я переходив першу медичну комісію перед лікарями в мундирах КГБ. Вони фактично не оглядали людей. Вони тільки мацали їх за зад: якщо на заді ще було трохи м'яса, їх відсиляли в робочий табір, а коли зад звисав, як торбинка, і кібчик стирчав, як хвостик — то це вже означало останню стадію виголодження і такого відсиляли на кілька тижнів у неробочий табір. Оце така була медична комісія.

Мені самому довелося простояти в карцері 29 діб у холодній воді, внаслідок чого я мав гангрену.

На станції Віхорівка Тайшетського Озерлагу ми сиділи зимою в корпусі, збудованому із залізо-бетону. Рейки, покладені на землю, рейки, забиті сторчма, і рейки, покладені зверху, між ними бетон. Це був залізо-бетонний куб. Корпус будували взимку, а тому в бетон кляли сіль, щоб швидше загусав. Взимку та вогкість замерзав, і всі стіни всередині камери обростають снігом і кригою. Стіна, що виходить назовні, вкривається також кригою і снігом сантиметрів на 10. Із стелі капав вода, по стінах пливуть патьоки. І ось там без світла ми перебували.

Коли я туди приїхав, то побачив людей, які просиділи там по два-три роки. Мені пощастило — я був там тільки один рік. Я бачив, як в'язні там божеволіли, як перетинали собі вени, як кінчали самогубством. Бачив, як швед, „начальник режиму”, бив їх у карцері палицею. Звичайно, на руки тих людей спершу накладали наручники, бо навіть у концтаборах ті бандити бояться політв'язнів.

Я бачив, як у сусідньому корпусі знущалися з жінок. Власне не бачив, а чув їхні крики. Там в основному сиділи черниці з нового руху. Їм наказували робити щось таке, чого вони не могли робити. Наприклад, іти до лазні в неділю. І коли черниці відмовлялися, то з них зривали одяг і голих тягли по снігу в лазню. А там не було гарячої води, бо начальство знало, що вони все одно купатись не будуть.

Люди доходили у тій в'язниці до такого розпачу, що цього не можна й передати. Деякі з них накидалися з кулаками на конвой, і кого не стріляли на місці, того відсиляли до Владівірської тюрми. Їважалося ще „щастям” потрапити до Владівірського політизолятору, бо там, у Віхорівці, всі розуміли, що загинемо.

Звідти нас перевели в Потьму. Там також скерували на спецсуворий режим. Це той самий режим, що його описує в своїй книжці Марченко. Марченко був там два тижні на 10-му лагпункті і розповідав про людину, що відтяла собі вуха. Так ось, коли ми прибули на той спецсуворий 10-ий, то говорили: „О, ми ж до санаторії приїхали!”...

У висліді всього того люди вмирають сотнями і тисячами. Коли лікар констатує смерть, то людину роздягають догола, кидають на купу вже мертвих і вивозять на кладовище. Одного разу наш начальник загону, розмовляючи з нами, сказав: „Тим, хто буде виконувати норму, обіцяю, що будемо ховати не голими, а в білизні“. Але йому, звичайно, ніхто не повірив, бо в таборах такого не існує: ховають тільки голими.

Так ось, оті трупи привозять на вахту, до воріт. Виходить заспаний, невдоволений солдат з розпеченою залізною кочергою і нею пропалює трупи. Бо лікареві не вірять. Солдат бачить, що йде дим, горить м'ясо, люди не ворушаться — значить мертві і можна їх випустити. Тоді ті трупи вивозять і ховають. Влітку — в братських могилах; взимку в Сибіру й на Колимі їх кидали або ставили в ліс у сніг сторчма, а вовки і лисиці об'їдали м'ясо. Кістки потім змішували з землею, і ніяких кладовищ взагалі не було.

А в Потьмі я бачив кладовища, які простягаються на десятки кілометрів. Це фактично вже й не кладовища: на місці, де ховали в братських могилах політв'язнів, посадили нові ліси. Молоді дубки, сосонки, берізки. А під їхнім корінням — трупи.

На 10-му лагпункті ми одного разу вирішили зробити город, і почали копати. І коли втикали лопату в землю, то відразу й бачили: волосся, кістки, себто це була та земля, в якій ховали людей.

А в Сибіру я бачив кладовище, що простягалось на сотні кілометрів. Там лягли незліченні тіла японців, німців, українців, росіян, жидів — вже не сотні тисяч, а мільйони.

Що відрізняє советські табори від німецьких? Думаю, що найстрашніша відмінність — це демагогія. В советських таборах конвой, охорона, офіцери КГБ примушують в'язнів кричати „ура“ советській владі, проводять політзняття, примушують тих, кого зламають, носити червоні опаски, брати участь в „активі“, доносити на своїх товаришів.

А чи знаєте про те, що КГБ вдається ще й до такого: викликають родичів політ'язня і кажуть, що ось ваш чоловік — у таборі. Ви можете полегшити йому долю. Якщо захочете нам допомогти, то ми допоможемо вашому чоловікові. Співпрацюйте з нами, станьте нашим тасмним донощиком — і тоді ми його пошлемо туди, де краще харчують, де він не загине. А коли відмовитесь, то не сподівайтесь нічого доброго для вашого чоловіка. І слабкі люди не витримують, дають підписку, і стають співробітниками, донощиками КГБ.

Певна річ, що кожний з таких людей думас: „Я їм підписку дам, але нічого не скажу”. Однак, це дуже наївно. Наївність полягає в тому, що минає якийсь час і КГБ підсилас до такої людини провокатора. Провокатор поговорить з тією людиною на якусь антисовєтську тему, розповість йому анекдот. Ще минає кілька днів, може тиждень. Викликають того родича політ'язня до КГБ і говорять: „Ну, кого бачили? Може щось чули, цікаве?” — А той: „Ні, нічого не чув”. — „Ах ти ж наволоч, — кажуть йому, — ах ти ж мерзотник! Та ти ж із таким і таким розмовляв на антисовєтську тему, ми це знаєм!” — Ну, людина розуміє, що її „продали”, що з нею розмовляв провокатор. Що ж, вилають її останніми словами і скажуть: „Тепер іди і пам'ятай, що коли наступного разу нам не доповіси, то самого тебе в тюрму посадимо і родич твій загине”. — Він іде. Підсилають йому другого провокатора. Але людина ж чесна, в неї брат, сестра, мати чи батько у в'язниці. Вона знову не йде до КГБ, знову мовчить. Знов її викликають і запитують, чи щось чув, чи когось бачив. „Ні, не бачив і не чув”. — „Ах ти ж такий, мать-перемать!” — І кажуть: „Ти із таким і таким бачився, ти з ним говорив, що ж ти? Ми все знаєм!”... — І так залякають людину, що коли вона стрінеться з іншою, чесною людиною, яка дійсно скаже щось антисовєтське, то вже вважає ту людину за провокатора, йде до КГБ і розповідає, а потім з жахом довідується, що оту особу заарештували. Страшно й подумати про те, що діється в душі такої людини.

Я не хотів би бути пророком, не хотів би, щоб мої слова справдилися, але тут, на Заході, здається, побачать на власні очі, що таке комунізм. Настільки тут безтурботно живуть люди, настільки не розуміють, що живуть без мети, а комунізм має мету: підкорити під свою руку всі оці вільні держави.

Комуністи хочуть бути тут господарями, до цієї мети вони йдуть підкупом, убивством, насильством, демагогією; вони притягають на свій бік всі оті ліві організації, створюють різні провокаційні організації, роблять усе, що в їхніх силах. У висліді: половина Європи в їхніх руках, половина Кореї в їхніх руках, вони захопили Сахалін, Курільські острови, Китай, вони дуже сильні в Індії, в Чиле. Комуністи з вами вже поруч — на Кубі. Вони обклали вас з усіх сторін підводними човнами з атомовими ракетами.

Я знаю одну таку просту істину: можете сто разів казати дитині, що вогонь пече, не лізь до вогню, але вона не зрозуміє цього ніколи, доки сама не попече собі руки. І ось, коли б не довелось безтурботним західнім людям обпекти свою руку на тому страшному вогні, на якому палають тепер 300 мільйонів людей в СССР і на якому вже корчаться багато мільйонів людей в Європі і в Азії.

(Кінець).

Керівник друкарні: Анатоль Домарацький.
Складач: Степан Чума. Верстальник: Мілан
Печіва. Друк: Роман Падковський. Друко-
вано в друкарні „Свобода”, 81-83 Grand
Street, Jersey City, N.J. 07303 1972 рік.

